KULTÚRA SLOVA

Časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu

Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV

HLAVNÝ REDAKTOR

Ján Kačala

VÝKONNÝ REDAKTOR

Matej Považaj

REDAKČNÁ RADA

Eugénia Bajzíková, Klára Buzássyová, Adriana Ferenčíková, Ján Findra, Gejza Horák, Ján Horecký, Ján Kačala, František Kočiš, Ivan Masár, Mária Pisárčiková, Matej Považaj, Jozef Ružička, Anna Rýzková, Ján Sabol

REDAKCIA

813 64 Bratislava, Nálepkova 26

KULTÚRA SLOVA — ROČNÍK 22 — ČÍSLO 7

OBSAH

HORECKÝ, J.: Formová štruktúra argumentačného textu 225
VAŇKO, J.: Niektoré osobitosti ustálených obrazných spojení z politickej sféry 232
ODALOŠ, P.: O skupine podstatných mien s časťou *-téka* 237
ANETTOVÁ, A.: O niektorých slovách francúzskeho pôvodu 241

Diskusie

ŠVEC, Š.: Antropogogika = pedagogika + andragogika + geragogika 246
HORECKÝ, J.: O názvoch *geriatria — pediatria* a ich paralelách v pedagogike 249

Rozličnosti

Výslovnosť slova *bauxit*. K. Palkovič 251

Správy a posudky

Poznámky o jednej odbornej publikácii. I. Masár 252

Spytovali ste sa

Výberca parkovného. K. Hegerová 254
Dagmara — Dagmar. M. Považaj 255

KULTÚRA SLOVA

KULTÚRA SLOVA — ROČNÍK 22 — ČÍSLO 7

Formová štruktúra argumentačného textu

JÁN HORECKÝ

Základné obsahové prvky argumentačného textu sú tvrdenie, odôvodnenie a objasnenie. Ukázali sme (Horecký, 1988 b), že najväčšiu argumentačnú silu a funkciu má tvrdenie, ale že nebýva v texte osihotené, lež doplnené, sprevádzané objasnením a odôvodnením.

Je prirodzené, že v celom argumentačnom texte nemožno vystačiť s jedným tvrdením, ale že ich musí byť viac, a potom vzniká otázka ich poradia, resp. usporiadania v celom texte. Práve toto usporiadanie vytvára istú sieť vzťahov, ktorú môžeme pokladať za vnútornú formu argumentačného textu a zároveň za základný prejav formovej štruktúry textu.

Už v starovekej rétorike bolo známych niekoľko druhov argumentácie a v súvislosti s tým aj usporiadania tvrdení. Najznámejšia je deduktívna argumentácia, usporiadanie tvrdení v takom poradí, že sa vychádza od toho, čo je najvšeobecnejšie, a tak na čelo argumentačného textu sa postaví základné, najviac teoretické tvrdenie. Potom naň postupne nadväzujú tvrdenia, ktoré z hlavného tvrdenia logicky vyplývajú. Opačné radenie je pri induktívnej argumentácii: tu sa vychádza z konkrétnych tvrdení o konkrétnych faktoch a postupne sa zovšeobecňujú, generalizujú. Preto sa hovorí aj o generalizujúcej indukcii. K zovšeobecneniu sa dochádza aj pri analogickej argumentácii, pri ktorej sa vyvodzujú závery z podobnosti konkrétnych faktov.

Ako príklad na usporiadanie tvrdení uvedieme heslovite tvrdenia z úvodníka *Intenzívnejšie intenzifikovať* (Pravda 3. 2. 1988): *1.* pomalý postup intenzifikácie — *2.* hlavným intenzifikačným činiteľom je vedecko-technický rozvoj — *3.* nové riešenia treba uplatňovať v jednote — *4.* vyžaduje sa väčšia účasť výskumnej a vývojovej základne — *5.*

treba sa vyrovnať s problémami, ako je nedostatočné uspokojovanie potrieb — *6.* treba prehodnotiť prístupy v intenzifikácii — *7.* zapojiť všetkých pracujúcich — *8.* nielen žiadať od nich, ale im aj dávať — *9.* dávať znamená utvárať lepšie pracovné podmienky, skvalitniť organizáciu výroby — *10.* informovať robotníkov o všetkých problémoch — *11.* dávať im sociálne istoty.

Pri argumentácii však nejde len o uvádzanie kladných tvrdení. Treba brať do úvahy aj opačné, negatívne javy, treba predpokladať ideálneho protivníka, ktorý uvádza protiargumenty, a postupne ich vyvracať, teda uvádzať tvrdenia v prospech i neprospech nastoleného tvrdenia (argumenty za i proti, pro i kontra). Už v staroveku sa dobre uplatňovala klasická argumentačná schéma v takejto podobe (Ludwig, 1983):

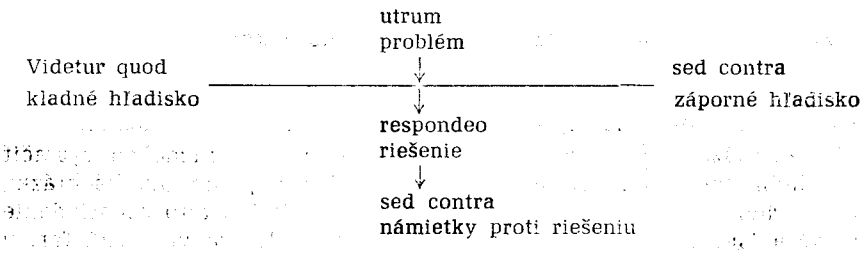

Pritom body *videtur quod* a *sed contra* možno podľa potreby rozvíjať.

Napr. úvaha o vrcholovom športe (VŠ) by mohla mať takúto argumentačnú schému:

problém VŠ

1a. VŠ predkladá vzor
2a. posilňuje telo
3a. umožňuje vysoké výkony
4a. umožňuje hraničné výkony
5a. pestuje zmysel pre fair play
6a. dáva podmienky na riadené vybúrenie

1b. vzor je často zvrátený
2b. je len pre vyvolených
3b. ale často na úkor zdravia
4b. ale za vysokú cenu
5b. niekedy sa zvrháva na obchod
6b. zvrháva sa na profesionalizmus

bez VŠ nemožno obstáť
v medzinárodnej konkurencii

Popri takýchto normálnych argumentačných postupoch, kde argumenty a protiargumenty na seba logicky nadväzujú, treba uviesť niekoľko ďalších typov argumentácie, ktoré sa viac alebo menej odchyľujú od normálneho postupu. Najznámejšia je argumentácia na telo (argumentatio ad hominem), pri ktorej sa namiesto hľadania podstaty problému a jeho riešenia ide, resp. útočí na osobné vlastnosti protivníka, zdôrazňujú sa napr. jeho morálne poklesky, protispoločenské správanie. Alebo naopak napr. v obhajobnej reči namiesto hodnotenia trestného činu sa zdôrazňuje bezúhonné správanie vinníka a pod. Ak sa vychádza z nesprávneho alebo prekrúteného tvrdenia, ide o chybu v základe (error fundamenti), ak sa dochádza k nesprávnemu, nedostatočne podloženému záveru, ide o chybu v dôsledku (error consequentis). Účinný je poukaz na absurdné dôsledky nejakého tvrdenia (deductio ad absurdum).

V starovekej rétorike bola obľúbená tzv. sofistická argumentácia, ktorej cieľom je sústrediť paľbu na protivníka, nie na hľadanie vysvetlenia a vhodných argumentov. Hodno tu odcitovať pasáž z Ciceronovej knihy *O rečníkovi* (De Oratore), kde sa hovorí: *Chytím sa pozitívneho, to skrášľujem, to zveličujem, pri tom sa zdržiavam, tam sa usadím, odtiaľ sa nepohnem. Pokiaľ ide o zraniteľné miesto, od toho sa držím ďalej.*

Z prehľadu tvrdení v konkrétnom texte, ako sme uviedli vyššie, je zrejmé, že v takejto heslovitej podobe tvrdenia v skutočnosti nejestvujú. Nevyhnutne musia dostať jazykovú podobu v súvislých výpovediach. A práve táto podoba vytvára formovú zložku argumentačného textu, jeho vonkajšiu formu. Prirodzene, že jazykovú formu musia mať aj ostatné zložky argumentačného textu, najmä objasnenie a odôvodnenie.

Nebolo by účelné predkladať súpis všetkých možných foriem tvrdenia, poukážeme iba na niektoré typické formy.

Prirodzenou formou na vyjadrenie tvrdenia je oznamovacia veta alebo súvetie. Vidieť to z týchto príkladov:

Jedným z rozhodujúcich predpokladov požadovanej realizácie stratégie sociálno-ekonomického rozvoja našej spoločnosti je včasné a kvalitné plnenie úloh v poľnohospodársko-potravinárskom komplexe (Pravda 25. 1. 1988). *Zvýšené nároky nemožno prezentovať — ako bývalo doteraz zvykom — predovšetkým požiadavkami na znásobenie vstupov zo spoločenských prostriedkov* (Pravda 25. 1. 1988). *Súčasné pravidlá rozpisu i kontraktácie spoločenskej objednávky na potraviny v poľnohospodárskej praxi umožňujú ... väčšinu úloh ... koncipovať na základe vlastných úvah* (Pravda 25. 1. 1988).

Treba upozorniť, že — ako vidieť z prvých troch príkladov — tvrdenie sa vyjadruje vlastne vo vedľajšej vete uvedenej spojkou *že*. Sú to tzv. obsahové vety, v ktorých hlavná veta vyjadruje rozličné okol-

nosti, kým vedľajšia veta vyjadruje vlastnú myšlienku. Takéto hlavné vety teda tvoria akýsi vstup, úvod k tvrdeniu. Niekoľko príkladov:

V tejto súvislosti treba otvorene povedať, že zvýšené nároky nemožno prezentovať ... predovšetkým požiadavkami na znásobenie vstupov ... (Pravda 25. 1. 1988). *Aj keď daná situácia má viacero príčin ..., nemožno poprieť, že podstatou disproporcií medzi rastlinnou a živočíšnou výrobou sú subjektívne príčiny* (Pravda 25. 1. 1988). *V analýzach národného hospodárstva, ktoré odzneli na 7. zasadaní ÚV KSČ a naň nadväzujúcom januárovom zasadaní Ústredného výboru KSS, sa jednoznačne zdôraznilo, že jedným z rozhodujúcich predpokladov ... je včasné a kvalitné plnenie úloh* (Pravda 25. 1. 1988).

Tvrdenie môže mať aj podobu citátu. Pritom autor citátu sa uvádza spravidla vo vstupnej časti:

A ten istý autor na inom mieste: „Chozrasčot je formou pohybu a riešenia socializmu vlastných neantagonistických rozporov medzi centralizmom a samostatnosťou, medzi rozšírením práv podnikov a zvýšením ich zodpovednosti ...“ (Pravda 26. 1. 1988).

Vstupná časť môže byť vložená do citátu:

Chozrasčot, citujeme dopisujúceho člena Akadémie vied ZSSR L. Abalkina, sa dnes stáva najdôležitejšou formou ekonomickej realizácie socialistického vlastníctva (Pravda 26. 1. 1988).

Zo štylistických dôvodov možno vstupnú časť presunúť až za tvrdenie. Tým sa tvrdenie vysunie na popredné miesto a zvýrazní:

Pomalý postup v intenzifikácii. Tak by sa dal — napriek istým pozitívam — stručne charakterizovať vývoj hospodárstva a plnenie štátneho plánu v minulom roku (Pravda 3. 2. 1988).

Je možné formulovať tvrdenie aj ako otázku doplnenú odpoveďou:

V súvislosti s uvedeným sa oprávnene natíska otázka: ak sme nedostatočne rýchlo intenzifikovali hospodárstvo, zrejme sme sa nedokázali vyrovnať v praxi s faktom, že hlavným intenzifikačným činiteľom je vedecko-technický rozvoj (Pravda 3. 2. 1988).

Ďalšie prvky argumentačného textu viazané na tvrdenie, totiž objasnenie a odôvodnenie, majú menej pestré podoby.

Objasnenie môže mať podobu citátu, v ktorom sa uvádzajú jednotlivé konštatovania:

Čo spôsobilo, že nemôžeme tvrdiť opak? Odpoveď nájdeme hneď v úvode správy Federálneho štatistického úradu: „V potrebnej miere nevzrástla kvalita a technická úroveň výroby. Spotreba materiálu, surovín a energie sa neznížila podľa predpokladov plánu. Nesplnili sa úlohy v zhodnocovaní produkcie na vnútornom a zahraničnom trhu ... (Pravda 3. 2. 1988).

Treba upozorniť, že v tomto príklade je vstupná časť zložitejšia, je tu otázka a poukaz na prameň odpovede.

Inokedy môže mať objasnenie podobu dvoch-troch viet priradených jednoducho za sebou:

Takéto poňatie chozrasčotu, ktoré obsahuje aj filozofické aspekty, má súčasne aj praktický význam. Presnejšie si môžeme zdôvodniť, prečo sa nám nepodarilo masovo rozvinúť ústretové plánovanie, donútiť riadiacich pracovníkov, aby odhaľovali rezervy, kde vznikali bariéry obmedzujúce iniciatívu a socialistickú podnikavosť, kam až siahajú korene formalizmu dusiaceho socialistické súťaženie (Pravda 26. 1. 1988).

Pre odôvodnenie je typické využívanie príčinných spojok a výrazov typu *keďže, pretože, lebo, totiž:*

Nuž a tieto príčiny pribrzdili nielen postup v intenzifikácii, ale proti predpokladom ... aj rast národného dôchodku, k e ď ž e celoštátne jeho prírastok dosiahol zhruba len dve percentá (Pravda 3. 2. 1988).

Obe správy štatistických úradov poskytli t o t i ž verejnosti obraz o našej práci, ktorá k takémuto konštatovaniu nabáda (Pravda 3. 2. 1988).

Ale v odôvodnení dobre funguje aj sled priradených viet bez osobitných spájacích výrazov:

Odborníci vyrátali, že zanedbanie či podceňovanie ničenia semeníšť buriny ročne ukrajuje z dôchodkov poľnohospodárskych podnikov podstatne viac peňazí, ako získavajú napríklad v hnutí: každý družstevník dorobí 100 kg sena na ťažko prístupných plochách lúk a pasienkov (Pravda 25. 1. 1988).

Nevyhnutnosť vedecko-technického rozvoja v záujme intenzifikácie a lepšieho uspokojovania potrieb pracujúcich si plne uvedomujeme, avšak frontálne zatiaľ adekvátne tomuto poznaniu nekonáme (Pravda 3. 2. 1988).

Ako vidieť z týchto príkladov, medzi objasnením a odôvodnením niet veľkých formálnych rozdielov, azda okrem využívania spojok typu *keďže.* Je to zrejme aj preto, že aj obsah objasnenia a odôvodnenia sa dosť kryje a že majú rovnakú funkciu: dokresľovať a podporovať tvrdenie.

Ak má text tvoriť súvislý celok, teda byť charakterizovaný koherentnosťou a kohéznosťou, a pritom aj pôsobiť na prijímateľa nie iba argumentmi, tvrdeniami, odôvodneniami a objasneniami, sú nevyhnutné ešte ďalšie formové, teda jazykové prostriedky, ktorými sa vyjadruje predovšetkým vzťah medzi tvrdeniami, nadväzovanie, a to jednak v rámci odsekov, jednak medzi jednotlivými odsekmi. Pretože takéto prostriedky obyčajne nenesú vlastnú informáciu, označujeme ich ako pragmémy, pragmatické prostriedky v protiklade k informémam.

K pragmémam patria predovšetkým také výrazy ako *v tejto súvislosti, v súvislosti s uvedeným, v záujme objektivity:*

V tejto súvislosti treba otvorene povedať, že zvýšené nároky nemožno prezentovať — ako bývalo doteraz zvykom — predovšetkým požiadavkami na znásobenie vstupov (Pravda 25. 1. 1988). *V súvislosti s uvedeným sa oprávnene natíska ďalšia otázka* (Pravda 3. 2. 1988). *V záujme objektivity treba dať za pravdu námietkam, že doterajší systém riadenia chozrasčotu príliš nežičil. Obmedzoval samostatnosť v rozhodovaní, takmer všetko bolo nadekrétované „zhora"* (Pravda 26. 1. 1988).

Na lepšie nadväzovanie sa často používajú spojky *hoci, aj keď:*

Hoci štatistické správy nám neposkytujú vždy absolútne presný a z hľadiska kritérií posudzovania tej-ktorej oblasti hospodárstva jednotný pohľad, možno z oboch vyčítať aj ďalšie údaje (Pravda 3. 2. 1988). *Aj keď daná situácia má viacero príčin, ... nemožno poprieť, že podstatou disproporcií medzi rastlinnou a živočíšnou výrobou sú subjektívne príčiny — nedostatky* (Pravda 25. 1. 1988). *Lebo napriek tomu, že v celorepublikovom meradle poľnohospodári vyprodukovali približne 11 miliónov 700 tisíc ton zrnovín, naďalej ostáva enormne napätá situácia medzi ponukou a dopytom jadrových krmív* (Pravda 25. 1. 1988).

Na zvýšenie prehľadnosti — a teda vlastne aj nadväznosti — slúžia najmä výrazy *na jednej strane — na druhej strane, v prvom rade, na tomto mieste:*

Na jednej strane treba oveľa rozhodnejšie nové riešenie uplatňovať vo výrobe ... Na druhej strane je opodstatnená aj požiadavka na väčšiu invenciu, nápaditosť a originálnosť pracovníkov výskumnej a vývojovej základne (Pravda 3. 2. 1988). *Na tomto mieste sa naisto žiada podotknúť, že v súčasnosti sú a budú na to najväčšou príležitosťou výročné členské schôdze strany a stranícke konferencie* (Pravda 3. 2. 1988).

V prvom rade ... treba dôslednejšie ako doteraz vykoreňovať disproporcie medzi rastlinnou a živočíšnou výrobou (Pravda 25. 1. 1988).

Popri nadväznosti vyjadrujú isté hodnotenie také výrazy, ako *je pochopiteľné, je prirodzené, pochopiteľne, samozrejme, žiaľ, pravda, pravdaže, áno, ako to už býva:*

Je pochopiteľné, že všetky spomínané i ďalšie problémy a nedostatky nášho hospodárenia v uplynulom roku sa odzrkadlili v uspokojovaní potrieb pracujúcich (Pravda 3. 2. 1988). *Pravda, to samo osebe nestačí. Do plnenia úloh sa musia zapojiť všetci pracujúci* (Pravda 3. 2. 1988). *Ako to už býva, štatistika je suchá, ale za údajmi a číslami sú ľudia, pracujúci* (Pravda 3. 2. 1988). *Áno, vý-*

sledky vlaňajšieho roka sú už minulosťou, avšak či chceme alebo nie, zasahujú i do prítomnosti... (Pravda 3. 2. 1988). *Žiaľ, nie vždy a všade rešpektujú a včas využívajú tvorivú iniciatívu pracujúcich* (Pravda 3. 2. 1988). *To sa, pochopiteľne, nemôže zaobísť bez dôsledného odmeňovania podľa zásluhovosti...* (Pravda 25. 1. 1988).

Podrobnejšie sa takéto možnosti a prostriedky analyzujú v štylistike. Tu však môžeme pripomenúť ešte aspoň jeden účinný prostriedok na zvýšenie pôsobenia a to je priame oslovenie adresáta, napr. v podobe výrazov *iste viete, ako ste už zistili.* Častejšie sa však adresát zahrnuje do spoločnosti autora a to sa vyjadruje používaním prvej osoby množného čísla:

Čo spôsobilo, že nemôžeme tvrdiť opak? Odpoveď nájdeme hneď v úvode správy ... (Pravda 3. 2. 1988). — *Avšak keď sa bližšie pozrieme, prečo sa tak stalo, začneme brať zníženie spotreby priemyselných hnojív predsa len s istou rezervou* (Pravda 25. 1. 1988). — *Zatiaľ sme mohli s chozrasčotom viac koketovať ako ho brať vážne* (Pravda 26. 1. 1988). — *Presnejšie si môžeme zdôvodniť, prečo sa nám nepodarilo masovo rozvinúť ústretové plánovanie* (Pravda 26. 1. 1988).

Poznatky o formovej štruktúre argumentačného textu, často podané tu len útržkovite, mohli by sme zhrnúť takto: Argumentačný text tak ako každý text predstavuje istý objekt, ktorý musí mať obsahovú i formovú stránku a musí plniť istú funkciu. Na tieto zložky sme poukázali v predchádzajúcich štúdiách (Horecký 1988 a, 1988 b), ale aj teraz treba zopakovať, že formová stránka argumentačného textu je zreteľne štruktúrovaná. Predovšetkým: v argumentačnom texte majú dôležitú funkciu pragmatické prvky, pragmémy — tvoria protipól informačným zložkám a sú často odrazom autorovho postoja. Aj jednotlivé obsahové zložky majú svoju formu, najmä v istých typoch viet a súvetí. Napokon celý text tvorí istú sieť vzťahov medzi jednotlivými zložkami a to je jeho vnútorná forma.

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava

LITERATÚRA

HORECKÝ, J. (1988a): Argumentačný text. Kultúra slova, 22, 1988, s. 65—71.
HORECKÝ, J. (1988b): Obsahová štruktúra argumentačného textu. Kultúra slova, 22, 1988, s. 203—208.
KISELEVA, L. A.: Voprosy teorii rečevoj dejateľnosti. Leningrad, Izd. Leningradskogo gosudarstvennogo universiteta 1978. 160 s.
LIŠKOVÁ, Z.: Výrazové kategórie — signály účinnosti v novinárskom prejave. Bratislava, Novinársky študijný ústav 1977. 87 s.
LUDWIG, M. H.: Praktische Rhetorik. Hollfeld, J. Beyer Verlag 1983. 131 s.

Niektoré osobitosti ustálených obrazných spojení z politickej sféry

JURAJ VAŇKO

1.0. Tesná súvislosť jazyka s rozvojom všetkých sfér života a činnosti ľudského kolektívu — materiálnej a duchovnej — vedie k vzniku špecifických jazykových jednotiek, ktorých systémové a funkčné osobitosti sú podmienené špecifickým charakterom danej sféry komunikácie. K špecifickým oblastiam ľudskej činnosti patrí aj politika, ktorá svoj pojmový aparát „materializuje" prostredníctvom osobitých jazykových jednotiek. Pre oblasť politickej komunikácie je príznačné, že sa javy politického života pomenúvajú tak jednočlennými lexémami, ako aj ustálenými viacčlennými lexémami (Filipec, 1985, s. 28) vyznačujúcimi sa obraznosťou a expresívnosťou, ktoré sú popri iných znakoch (porov. Mlacek, 1977, s. 28—34) konštitutívnymi znakmi frazeologizmov (porov. Miko, 1987, s. 13—32). Prítomnosť obraznosti a expresívnosti v sémantike ustálených viacčlenných lexém s politickou, resp. ideologickou konotáciou oprávňuje považovať ich — podľa niektorých autorov — za politické frazeologizmy. V tomto príspevku ich však budeme označovať ako ustálené obrazné spojenia (UOS) z politickej sféry.

1.1. Pri vyčleňovaní jednotiek UOS z politickej sféry vychádzame z ich referenčného vzťahu k javom a pojmom politiky, resp. ideológie. V našom príspevku skúmame niektoré funkčné osobitosti UOS z oblasti zahraničnej politiky a medzinárodných vzťahov, ako aj z oblasti vnútropolitického života. Analyzujeme pritom také UOS, ktoré tvoria neodmysliteľnú súčasť jazyka a štýlu našej novinovej publicistiky. (Materiál sme excerpovali z denníkov Pravda a Práca a z týždenníka Nové slovo.) Pomimo nášho záujmu zostávajú niektoré špecifické UOS z politickoekonomickej, filozofickej (v užšom zmysle slova), resp. svetonázorovej oblasti.

1.2. Podľa funkcie v novinovom texte možno UOS rozčleniť v podstate na dve skupiny: na UOS z politickej sféry s designatívnou funkciou a UOS s pragmatickou funkciou. Designatívna funkcia UOS je založená na tom, že UOS má povahu znaku, ktorý vyjadruje vzťah k svojmu denotátu a k (prevažne) nocionálnej zložke jeho významu (porov. Čermák, 1985, s. 232). O pragmatickej funkcii UOS uvažujeme v takých prípadoch, ak UOS slúži ako prostriedok vyjadrovania subjektívneho, hlavne hodnotiaceho postoja k obsahu výpovede. Analýza UOS v publicistickom texte však ukazuje, že tieto dve funkcie nemožno od seba striktne oddeľovať, pretože na designatívnu funkciu UOS sa navrstvujú niektoré vlastnosti typické pre UOS s pragmatickou

funkciou, hlavne obraznosť a evaluatívnosť (aspekt hodnotenia), napr.: *politika tvrdej (železnej) päste, politika dobrej vôle, ohnisková napätia, ozdravenie medzinárodného ovzdušia, zostrenie politickej situácie, studená vojna ...*

1.3. UOS z politickej sféry s designatívnou funkciou nahrádzajú chýbajúce jednočlenné lexémy a v mnohých prípadoch nadobúdajú povahu termínov. Ako vlastnosti termínu sa všeobecne uvádzajú presnosť, jednoznačnosť, ustálenosť (Horecký, 1956, s. 45—84), absencia, resp. potlačenie pragmatickej, postojovej a modálnej zložky vo význame termínov, s čím súvisí aj obmedzená sféra ich používania (Filipec, 1985, s. 94). Terminologická povaha UOS sa v porovnaní s jednotkami z iných terminologických systémov vyznačuje niektorými špecifickými vlastnosťami:

1.3.1. Význam UOS terminologickej povahy je v porovnaní s termínmi väčšiny vedných odborov všeobecne známy takmer každému príjemcovi. Ide napr. o tieto UOS: *politika konfrontácie, koncepcia prvého úderu, horúčkovité zbrojenie, zmrazenie súčasného stavu jadrových zbraní, uvoľnenie medzinárodného napätia, černošská otázka, pád dolára* a pod. Všeobecné porozumenie týchto UOS uľahčuje predovšetkým to, že v ich štruktúre sa často vyskytujú hovorové slová alebo slová všeobecne známe z iných terminologických oblastí, napr.: *politika dobrej vôle, rokovania za okrúhlym stolom, ovzdušie otvorenosti, politika otvorenosti, zasahovanie zvonka, medzinárodná scéna, brzdiace faktory, brzdiaci mechanizmus, brzdiace štruktúry* a pod. Pochopenie významu niektorých ďalších UOS môže závisieť od individuálnej pripravenosti prijímateľa: súvisí napr. s úrovňou vzdelania, so všeobecným kultúrnym rozhľadom príjemcu, s poznaním histórie jednotlivých krajín, resp. histórie medzinárodných vzťahov a pod., napr.: *členské krajiny dvanástky* (alebo *západoeurópska dvanástka), krajiny tretieho sveta* (v americkej tlači dokonca *treti svet), piata kolóna, vnútorná emigrácia, šedá eminencia, pražská jar, politika národného uzmierenia, aféra Watergate, aféra Irangate* a pod.

1.3.2. Špecifickým znakom UOS terminologickej povahy je už spomínaná obraznosť pri vyjadrení politických, resp. ideologických faktov a javov, ktorá nesie so sebou prvok hodnotenia a zaujatie postoja k obsahu výpovede. Obraznosť takýchto spojení sa spája s expresívnosťou ako faktorom vyjadrujúcim osobnú zaangažovanosť autora na obsahu výpovede (porov. Miko, 1987, s. 17). Autor politickej výpovede nie iba informuje o otázkach politického života, ale zaujíma k nim aj svoj postoj a súčasne ovplyvňuje aj postoj príjemcu k týmto otázkam, napr.:

Vieme, že by sa pracovalo lepšie, keby sme už skôr odstránili niektoré brzdiace faktory jestvujúceho systému riadenia a plánovania.

(Pravda) — *Staré administratívne riadenie viedlo i k vzniku vyložene brzdiacich štruktúr, ktoré majú zvlášť tuhý život.* (Nové slovo) — *Tieto hlboké zmeny ... berú pôdu pod nohami zaťatému antikomunizmu a predstavujú nádej aj pre pokrokové sily vo Francúzsku a inde.* (Nové slovo)

1.3.3. V UOS tohto typu je zároveň prítomná ideologická interpretácia ich obsahu: autor vyjadruje svoje triedne stanovisko k pomenovaným faktorom a javom politického života, napr.: *americká administratíva, stratégia Pentagónu, diktatúra ajatolláhov, militarizácia myslenia, revolučná očista a obroda.* Hodnotenie faktov a javov politického života je motivované ani nie tak ich reálnymi vlastnosťami ako skôr subjektívnym postojom autora. Preto je možné modifikovať alebo aj prekrúcať reálnu podstatu ich referentov a takým spôsobom ovplyvňovať verejnú mienku, čo je typické pre buržoáznu politickú propagandu. Záujmom západnej propagandy zodpovedajú napr. UOS i frazeologizmy typu *ríša zla, sovietska hrozba, zadržiavanie sovietskeho expanzionizmu, železná opona* a pod., ktoré, samozrejme, nezodpovedajú skutočnosti.

1.3.4. Pre UOS z politickej sféry — podobne ako pre oblasť pomenovania vôbec — je príznačná rýchla reakcia na nové, resp. práve vznikajúce javy politického a ekonomického života. V súvise s veľkými spoločenskými a politickými zmenami v Sovietskom zväze, u nás a v ďalších socialistických krajinách vznikli napr. tieto UOS terminologickej povahy: *politická prestavba, radikálna prestavba, komplexná prestavba, politika prestavby, komplexná prestavba hospodárskeho mechanizmu, prestavba riadenia ekonomiky, prestavba mechanizmu spolupráce, stratégia urýchlenia, ovzdušie otvorenosti, politika otvorenosti.* V prospech zaraďovania slovných spojení typu *politická prestavba, prestavba hospodárskeho mechanizmu* k UOS hovorí obraznosť týchto spojení, hlavne obraznosť slova *prestavba* ako výpovedného centra UOS (prestavba = zmena). T. Zaslavská vystihuje pojem *prestavba* takto: „... musíme o nej uvažovať predovšetkým ako o zmenách celého systému spoločenských vzťahov, ktoré v súčasnosti v ZSSR prebiehajú, ako o všestrannej demokratizácii všetkých foriem politického života." (Pravda, roč. 69, č. 3, 5. 1. 1988, s. 6).

1.3.5. UOS typu *politická prestavba, politika otvorenosti* svedčia o tom, že do našej publicistiky prenikajú aj UOS z ruštiny a americkej angličtiny. V článkoch a komentároch zameraných na politiku USA sa používajú niektoré UOS odrážajúce niektoré špecifické javy politického života USA. Nášmu príjemcovi nie sú zväčša známe, ale ich obsah dostatočne objasňuje kontext, príp. opis, napr.:

Autori upozorňujú v tejto súvislosti na špeciálny termín „strategický súhlas", ktorý sa v poslednom čase objavuje súčasne tak v pakistan-

skej, ako aj v severoamerickej tlači. Tento súhlas spočíva v tzv. jednomyseľnosti oboch strán pri hodnotení dlhodobých vojenských perspektív. (Pravda) — *Predovšetkým Pakistan má slúžiť ako nástupisko „silám rýchleho nasadenia"* (Pravda) — *Burzový krach ukázal, že prosté reaganovské recepty („viac kapitalizmu", „viac vojenských výdavkov" a „dočerta všetko ostatné") viedli k nebezpečným skriveniam.* (Nové slovo) — *Kruhy NATO stále tvrdia, že je i naďalej nevyhnutné riadiť sa „doktrínou zadržiavania" a „jadrového zastrašovania", ktorá je založená na ich stratégii „pružnej reakcie".* (Pravda) — *Spomína sa „syndróm posledného roka", čo je vlastne „faktor Nancy": Na konci svojej kariéry sa musí prezident zamýšľať nad tým, čím vstúpi do dejín, a jeho manželka by veľmi chcela, aby zostal v ľudskej pamäti ako mierotvorca.* (Nové slovo)

2.0. UOS z politickej sféry s pragmatickou funkciou na rozdiel od UOS s designatívnou funkciou fakty a javy politického života nepomenúvajú priamo, ale najmä ich hodnotia, resp. vyjadrujú postoj autora k nim, jeho angažovanosť. Z hľadiska pôvodu ide o veľmi pestrú skupinu UOS, ale aj frazeologizmov: popri typických tzv. publicistických UOS sa v novinovom texte vyskytujú UOS i frazeologizmy hovorové, knižné, tzv. profesionalizmy, biblizmy a pod., napr.: *urobiť rozumný (závažný, konštruktívny) krok, niesť tarchu zodpovednosti, klásť odpor, podporovať heslá dnešnej doby, získať si srdcia, nájsť (mať) kľúč k niečomu, oko za oko, zub za zub, byť mechanickým kolieskom.*

2.1. Postoj autora k obsahu textu sa veľmi zreteľne vyjadruje aj v UOS s vetnou stavbou, ktoré sa pripájajú k predchádzajúcemu kontextu, napr.:

Najvýznamnejšou úlohou krajiny ... je zlepšenie národohospodárskej rovnováhy a zahraničnej platobnej bilancie. To sa bez obetí nezaobíde. (Pravda) — *Vtedy naši predchodcovia po boku strany veľmi čestne obstáli ... Nesmieme zostať nič dlžní ich odkazu.* (Práca)

2.2. Autorovo stanovisko k obsahu politických faktov a javov, jeho náhľady, resp. agitačný zámer sa markantne vyjadrujú najmä v takých prípadoch, ak pred UOS stoja modálne výrazy, napr.: *musíme hľadať spoločnú reč, musíme dodržiavať jednotu slov a činov, treba podávať o sebe pravdivý obraz, treba hľadať styčné body, (funkcionár) nesmie upadnúť do klamného opojenia, musíme sa pozerať k obzoru a súčasne kráčať po pevnej zemi* a pod.

2.3. Veľmi často sa v tlači vyskytujú parafrázy jestvujúcich frazeologizmov a UOS, čo je motivované úsilím autora funkčne zaradiť frazeologizmus a UOS do aktuálneho kontextu, v ktorom by parafrázovaná frazeologická jednotka a UOS vyjadrovali vyšší stupeň obraznosti a expresívnosti v porovnaní so základnou jednotkou, napr.:

prešľapovať vo vyčkávacej póze, utopiť úsilie, odhodlať sa na rozumný krok, brať pôdu pod nohami, jadrová slepá ulička, čierno vidiaci jednotlivci, očistiť od klamných ilúzií, trezorové tajomstvo a pod.

2.4. Najpočetnejšiu vrstvu UOS v publicistickom texte predstavujú stereotypné slovné spojenia s redukovanou obraznosťou a konkrétnou sémantikou, napr.: *utvárať široký priestor, vyvinúť všestranné úsilie, zohrať významnú úlohu, odkrývať rezervy, nevyhnutnosť aktívnejšieho prístupu k plneniu úloh, vystupovať do popredia, rokovania sa niesli v priateľskom ovzduší* a pod.

2.5. V snahe vyjadriť vyššiu mieru obrazného a expresívneho hodnotenia, resp. v úsilí zvýšiť zážitkovosť politickej informácie niektorí autori používajú v rámci jednej vetnej (alebo súvetnej) výpovede viacero UOS a frazeologizmov. Pritom však komunikatívny efekt takých výpovedí býva často opačný, než bol komunikatívny zámer autora. Bežná čitateľská skúsenosť totiž ukazuje, že komunikatívny efekt publicistických výpovedí nezávisí od množstva UOS a frazeologizmov, ale od ich adekvátneho použitia v texte, resp. od ich aktuálnosti. Komunikatívne účinne a zážitkovo pôsobia — podľa nášho subjektívneho dojmu — UOS a frazeologizmy v týchto dvoch výpovediach:

...výzva celkom nesplnila očakávanie, lebo jej rozpracovanie v časti podnikov už na diaľku šuští papierom. (Pravda) — *Prvé rána nového roka znamenali pre našich južných susedov prebudenie sa do reality zbavenej mnohých ilúzií. Toto prebúdzanie trvá približne pol roka...* (Pravda)

3.0. Analýza UOS a frazeologizmov z politickej sféry v novinovom texte ukazuje, že v jazyku novín paralelne existujú a spolupôsobia dve tendencie: tendencia k štandardnému vyjadrovaniu a tendencia k obraznému, resp. k expresívnemu vyjadrovaniu. Pre štandardnosť je charakteristická prevaha designatívnej funkcie, jednoznačná sémantika a potlačenie obraznosti aj expresívnosti. Výrazový štandard je však potrebný na operatívne pohotové a často i automatizované vyjadrovanie, pretože pre každý jednotlivý jav politického a spoločenského života nemožno zakaždým hľadať nový výrazový prostriedok. Pri štandardnom vyjadrovaní necítiť autora textu. Naproti tomu obraznosť a expresívnosť sú také faktory, ktoré „prezrádzajú" autora, vyjadrujú jeho postoje, jeho citovú účasť, angažovanosť a subjektívnu zainteresovanosť na obsahu textu. Jedným z prostriedkov účinného vyjadrovania subjektívnych postojov, resp. subjektívnej angažovanosti, zainteresovanosti na obsahu výpovede sú najmä tie skúmané UOS a frazeologizmy, ktoré sa vyznačujú obraznosťou i expresívnosťou. Komunikatívny efekt publicistických výpovedí sa dosahuje primeraným a účelným spojením štandardných a obrazno-expresívnych výrazových prostriedkov.

LITERATÚRA

FILIPEC, J. — ČERMÁK, F.: Česká lexikologie. Praha, Academie 1985. 284 s.
HORECKÝ, J.: Základy slovenskej terminológie. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1956. 146 s.
MIKO, F.: Frazeológia, semiotika, kultúra. In: Frazeológia v teórii a praxi. Red. F. Miko. Nitra, Pedagogická fakulta 1987, s. 13—32.
MLACEK, J.: Slovenská frazeológia. 1. vydanie. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1977. 120 s.

Pedagogická fakulta
Lomonosovova 1, Nitra

O skupine podstatných mien s časťou -téka

PAVOL ODALOŠ

1. Pri sledovaní programu Československej televízie sme zachytili slovo *teletéka* v názve relácie *Z našej teletéky.* Podstatné meno *teletéka* je jedným z viacerých slov, ktoré sa končia časťou *-téka.* Časť *tele-,* ktorá je v slove *teletéka,* charakterizujú M. Ivanová-Šalingová a Z. Maníková (1979, s. 868) ako prvú časť zložených slov s významom „diaľka, ďaleko", časť *-téka* (tamže, s. 867) ako druhú časť zložených slov s významom „zbierka". Z toho by malo vyplývať, že *teletéka* je zbierka, ktorá je približovaná, vysielaná na diaľku.

Časť (polopredponu) *tele-* v slove *teletéka* treba však vysvetliť tak, že vlastne zastupuje prídavné meno *televízny;* podobne je to v podstatných menách *Teleexport* — televízny export, *telemost* — televízny most, *teleservis* — televízny servis, *telekaleidoskop* a pod. (porov. Odaloš, 1988). Podobná viacvýznamovosť je aj pri polopredponách *auto-, foto-, disko-* a *eko-,* no najbližšie má polopredpona *tele-* k polopredpone *eko-* (porov. Horecký, 1981, 1982). Podstatné meno *teletéka* môžeme na základe tohto významu časti *tele-* vysvetliť ako zbierku televíznych programov, televízny archív.

Noviny OV KSS a ONV v Banskej Bystrici Priekopník (2. 6. 1987, s. 3) informovali o tom, že Park kultúry a oddychu v Banskej Bystrici pripravuje v Divadle hudby v Banskej Bystrici *videotéku.* Na videotéke sa reprodukujú videozáznamy z vystúpení našich a zahraničných hudobných skupín. Podstatným menom *videotéka* sa v poslednom čase označuje hromadná organizovaná akcia, podobne ako slovom *fonotéka* sa označuje akcia zameraná na počúvanie hudby, ktoré je spestrené informáciou o jej interpretovi. Videotéka oproti fonotéke

prináša nový moment: účastníci videotéky môžu speváka alebo hudobnú skupinu nielen počuť, ale aj vidieť. Videotéka je verejná reprodukcia hudby prostredníctvom videotechniky sprevádzaná informáciou o jej interpretovi. Zdá sa však, že pri opise významu slova *videotéka* budeme musieť uvažovať o širšom výklade, pretože v niektorých slovenských mestách už existujú *videokluby*. Videokluby na svojich videotékach sprístupňujú členom klubu videozáznamy z rozličných oblastí, nielen z hudobnej. Preto je vhodnejšie vykladať slovo *videotéka* ako verejnú reprodukciu videozáznamov prostredníctvom videotechniky.

Videotechnika má vplyv aj na diskotéku. Diskotéka s videotechnikou sa nazýva *videodiskotéka;* toto slovo máme doložené napr. vo vete *V programe diskofestivalu sú zaradené verejné diskotéky, videodiskotéky, súťažné spoločenské hry a tanečné programy* (Priekopník, 23. 6. 1987, s. 3). *Videodiskotéka* je teda druh tanečnej zábavy pri reprodukovanej hudbe prostredníctvom videotechniky s informáciou o interpretovi hudby.

2. O slovách s časťou *-téka* písali už J. Ružička (1961), E. Pícha (1985), I. Masár (1987), K. Hegerová (1987) a P. Odaloš (1987). Niektoré podstatné mená s časťou *-téka* uvádza aj Slovník slovenského jazyka (1959—1968) a Slovník cudzích slov A/Z od M. Ivanovej-Šalingovej a Z. Maníkovej (1979).

Časť *-téka* je reflexom gréckeho slova *théké,* ktoré malo pôvodne význam „schránka, nádoba, skrinka". Význam „zbierka, súbor" spája slová *glyptotéka* (zbierka sochárskych umeleckých diel), *pinakotéka* (zbierka maliarskych umeleckých diel), *artotéka* (zbierka umeleckých a umenovedných dokumentov), *módotéka* (súbor strihov, obrázkov a náčrtov svetových módnych noviniek a aktualizovaných odkazov na históriou odievania), *kartotéka* (zbierka lístkov, listov, karát s určitými údajmi usporiadaná podľa abecedy, číslicových znakov alebo iným spôsobom), *bibliotéka* (knižnica, zbierka kníh), *filmotéka* (zbierka alebo archív filmov), *cinematéka* (zbierka alebo archív filmov, filmotéka), *fonotéka* (zbierka alebo archív zvukových záznamov), *teletéka* (zbierka alebo archív televíznych programov), *diskotéka* (súbor zvukových záznamov najrozličnejšej povahy na gramofónových platniach, zvukových páskach a pod.), *videotéka* (zbierka videozáznamov, súbor videokomunikátov).

Zo základného významu časti *-téka* („zbierka, súbor") sa vyvinuli ďalšie významy. Je tu význam „druh nábytku", napr. *kartotéka* — skriňa, polica, v ktorej je uložená zbierka lístkov, *diskotéka* — druh nábytku, v ktorom sa uskladňuje zbierka gramofónových platní, zvukových záznamov a pod. Ďalší význam je „miestnosť alebo budova": *kartotéka* — miestnosť, kde je kartotéka uložená, *bibliotéka* — miest-

nosť alebo budova na knižné zbierky, *artotéka* — knižničné oddelenie zamerané na estetickú výchovu, *glyptotéka* — výstavná budova, prípadne komplex miestností, kde sa uschováva a vystavuje zbierka sochárskych umeleckých diel, *pinakotéka* — obrazová galéria, obrazáreň, *filmotéka* — miestnosť alebo budova, kde je uložený archív filmov, *diskotéka* — zábavný podnik, v ktorom sa uskutočňujú diskotéky, *apatéka* — lekáreň.

Zdá sa, že najnovší je význam, o ktorom sme hovorili na začiatku v súvislosti so slovami *videotéka, fonotéka, videodiskotéka,* a to význam „hromadná organizovaná akcia". Okrem uvedených slov majú tento význam aj slová *filmotéka* — premietanie filmov pre filmový klub, *dychotéka* — druh tanečnej zábavy pri dychovej hudbe, *šermotéka* — vystúpenie umeleckej šermiarskej skupiny.

3. Z hľadiska štylistických vlastností slov zaraďujeme všetky slová s časťou *-téka* do skupiny štylisticky zafarbených lexikálnych prostriedkov (porov. Findra, 1981), no pri určovaní príznakovosti týchto pomenovaní musíme rozoberať samostatne každý význam slov s časťou *-téka.*

Pri mnohých slovách s časťou *-téka* by bolo možné hovoriť o expresívnosti (expresívnosť tu chápeme v súlade s J. Findrom, 1981, ako expresívnosť neologizmov). Neologická expresívnosť sa častým používaním stiera a postupne stráca a slovo sa dostáva medzi nocionálne prostriedky. Stieranie neologickej expresívnosti je dynamický proces, ktorý sa zrýchľuje súčasným rýchlym spoločenským vývojom.

3.1. Prvý význam „zbierka, súbor": väčšina slov tejto skupiny sú nocionálne prostriedky, sú to medzinárodné slová: *bibliotéka, kartotéka, glyptotéka, pinakotéka, cinematéka, filmotéka, fonotéka, diskotéka;* menšia skupina týchto slov má príznak novosti, sú to neologizmy: *artotéka, teletéka, videotéka, módotéka.*

3.2. Druhý význam „druh nábytku": slová *kartotéka* a *diskotéka* sú nocionálne, ide o medzinárodné slová.

3.3. Tretí význam „miestnosť alebo budova": takmer všetky slová tejto skupiny sú nocionálne, sú to medzinárodné slová: *kartotéka, bibliotéka, glyptotéka, pinakotéka, filmotéka, diskotéka.* Slovo *apatéka* má príznak hovorovosti a slovo *artotéka* príznak novosti.

3.4. Štvrtý význam „hromadná organizovaná akcia": časť tejto skupiny tvoria nocionálne medzinárodné slová: *fonotéka, filmotéka, diskotéka;* druhú časť tvoria nocionálne slová s príznakom novosti: *videotéka, videodiskotéka,* ale aj s príznakom expresívnosti: *dychotéka, šermotéka.*

4. Podstatné mená s časťou *-téka* sú polysémické. Niektoré z nich majú základný význam a druhotný význam „miestnosť alebo budova", napr. *glyptotéka, pinakotéka, bibliotéka, artotéka.* Podstatné meno

kartotéka má základný význam a dva druhotné významy „druh nábytku" a „miestnosť alebo budova", podstatné meno *fonotéka* má základný a druhotný význam „hromadná organizovaná akcia". Podstatné mená *filmotéka* a *diskotéka* majú základný význam, *diskotéka* má aj druhotný význam „druh nábytku" a spoločne majú ešte druhotný význam „miestnosť alebo budova" a „hromadná organizovaná akcia".

Domnievame sa, že pri podstatných menách *diskotéka* a *filmotéka* treba uvažovať nielen o polysémii, ale aj o homonymii. Sú známe prípady, napr. *pero* — vtáčie pero, *pero* — nástroj na písanie a pod., keď sa pôvodne polysémické podstatné meno môže prehodnotiť na dve homonymné podstatné mená, pretože sa už medzi nimi nepociťuje metaforická významová súvislosť (Findra, J. a kol., 1983, s. 325). Základný význam podstatných mien s časťou *-téka* „zbierka, súbor" (vyjadruje vec) je v podstatných menách *diskotéka* a *filmotéka* s významom „hromadná organizovaná akcia" zatlačaný do pozadia, slovotvorná parafráza týchto podstatných mien primárne vyjadruje dej. V súčasnej spoločnosti tieto zmeny prebiehajú rýchlejšie a v podstatných menách *diskotéka* a *filmotéka* vo význame „hromadná organizovaná akcia" sa postupne stráca významová súvislosť so základným významom podstatných mien s časťou *-téka* („zbierka, súbor"). Preto sa domnievame, že pri hodnotení podstatných mien *diskotéka* a *filmotéka* bude treba v budúcnosti uplatniť hľadisko polysémie i homonymie.

5. Z hľadiska pôvodu jednotlivých častí delíme podstatné mená s časťou *-téka* na dve skupiny: ahybridné a hybridné. Ahybridné sú podstatné mená *glyptotéka, pinakotéka, teletéka, diskotéka, fonotéka, bibliotéka,* lebo obidve časti slov pochádzajú z gréčtiny. Hybridné sú podstatné mená *artotéka, videotéka, videodiskotéka* (prvá časť je z latinčiny), *filmotéka* (prvá časť je z angličtiny), *módotéka, cinematéka* (prvá časť je z francúzštiny), *kartotéka* (prvú časť sme prebrali z nemčiny, do ktorej sa dostala z gréčtiny), *šermotéka* (prvá časť je z nemčiny) a *dychotéka* (prvá časť je zo slovenčiny). Podstatné meno *dychotéka* sa líši od ostatných podstatných mien s časťou *-téka* tým, že sa cudzia časť *-téka* pripája k domácemu slovotvornému základu. To mu dodáva výrazný príznak expresívnosti.

6. Na záver: Neologizmy *teletéka, videotéka, videodiskotéka* sú utvorené náležite a v súlade so slovotvornými zákonitosťami spisovnej slovenčiny a dobre sa začleňujú do skupiny podstatných mien s časťou *-téka.*

Pedagogická fakulta
Tajovského 40, Banská Bystrica

LITERATÚRA

FINDRA, J.: K štylistickej klasifikácii slovnej zásoby. In: Studia Academica Slovaca. *10.* Prednášky XVII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. Š. Ondruš. Bratislava, Alfa 1981, s. 99—113.

FINDRA, J. a kol.: Slovenský jazyk a sloh pre posluchárov 1. stupňa základnej školy. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1983. 436 s.

HEGEROVÁ, K.: Módotéka. Kultúra slova, *21,* 1987, s. 320.

HORECKÝ, J.: O nových slovách ekofilm a ekoaktuality. Kultúra slova, *15,* 1981, s. 359—360.

HORECKÝ, J.: Nové slová s predponou disko-. Kultúra slova, *16,* 1982, s. 217—218.

IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, M. — MANÍKOVÁ, Z.: Slovník cudzích slov A/Z. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1979. 944 s.

MASÁR, I.: Z knižničnej terminológie. Nedeľná Pravda, *20,* 24. 4. 1987, č. 16, s. 7.

ODALOŠ, P.: O slovách typu diskotekár. Nedeľná Pravda, *20,* 20. 11. 1987, č. 46, s. 7.

ODALOŠ, P.: Nové slová s predponou tele-. Kultúra slova, *22,* 1988, s. 115—117.

PÍCHA, E.: Významové premeny prípony -téka. Práca, *60,* 9. 12. 1985, č. 290, s. 5.

RUŽIČKA, J.: Fonotéka a filmotéka. Slovenská reč, *26,* 1961, s. 187—188.

Slovník slovenského jazyka. Red. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1959—1968. 6 zv.

O niektorých slovách francúzskeho pôvodu

ALENA ANETTOVÁ

1. V slovenčine sa používa množstvo slov francúzskeho pôvodu. Zdomácňovací proces sa pritom spravuje istými jednotnými princípmi, ktoré zjednodušene môžeme charakterizovať ako prispôsobovanie slov flexii, pravopisu a výslovnosti. Keďže francúzština je analytický typ jazyka a okrem toho pravopis sa značne odlišuje od výslovnosti, pri preberaní francúzskych slov do slovenčiny vznikajú často otázky, ako a prečo ich písať či vyslovovať určitým spôsobom. Otázky sa týkajú aj výslovnosti a čiastočne aj pravopisu vlastných mien, ktoré sa k nám dostávajú prostredníctvom kultúrnych informácií.

Vo všeobecnosti možno povedať, že pri preberaní francúzskych slov sa vychádza z pôvodnej francúzskej výslovnosti. Platí pritom pravidlo, že francúzsky zvuk sa nahrádza najbližším zvukom z hláskového

systému slovenčiny. Francúzština má 16 samohlások (všetky krátke), z nich sa popri základných *(a, e, i, o, u)* v slovenčine rešpektujú labializované samohlásky *ö* a *ü* v nezdomácnených slovách, napr. *fleuret [flöret], revue [revü].* V spoluhláskach niet väčších diferencií. Pôvodný francúzsky pravopis sa buď zachováva alebo nezachováva (podľa zdomácnenia).

V praxi sa však máločo podriaďuje takýmto priamočiarym pravidlám. Rozpor medzi pôvodnou francúzskou výslovnosťou slov, ktoré sa začleňujú do slovenčiny, a domácim jazykovým systémom zasahuje najmä slová zakončené vo francúzštine v písme na spoluhlásku, ktorá sa nevyslovuje, pričom jej predchádza vyslovovaná samohláska alebo spoluhláska. Pre slovenčinu je totiž neprirodzené nevyslovovať koncové spoluhlásky. Z pohľadu na súbor všeobecných podstatných mien a vlastných mien tohto typu možno dôjsť k zovšeobecneniu istých tendencií, ktoré ovplyvňujú správanie takýchto slov v slovenčine. (V uvedenom súbore slov nie sú zahrnuté zemepisné mená, pri ktorých sa objavujú aj iné problémy.)

2. Francúzske slová zakončené v písme na spoluhlásky *t, r,* ktoré sa vo francúzštine nevyslovujú, vraďujú sa do slovenčiny so zachovaním koncovej spoluhlásky v písme i vo výslovnosti, čím sa slovo jednoznačne zaradí do skloňovacieho vzoru, napr. *bufet, žaket, portrét, profit, pierot, pivot, debut, šansoniér, kuriér, portier.* Výsledkom prevzatia sú slová, ktoré nerešpektujú dôsledne ani francúzsku výslovnosť, ani francúzsky pravopis. Ich život v našom jazyku však dokazuje, že takýto spôsob zaradenia do slovenčiny je najefektívnejší.

Výnimočne niektoré slová zdomácneli aj v pôvodnej francúzskej výslovnostnej podobe, pričom zostávajú nesklonné, napr. *ragú* (z francúzskeho *ragout), žabó* (z francúzskeho *jabot),* alebo sa skloňujú napr. *depo* (z pôvodného *depot).*

Znakom nezdomácnenosti býva pôvodný pravopis aj výslovnosť, napr. *diner [diné]* (ostáva nesklonné), *foyer [foajé]* (možno ho aj skloňovať: *[foajéru]).*

K nezdomácneným slovám sa radia svojou výslovnosťou aj slová *sujet [süže], esprit [espri], budžet [büdže]* (Kráľ, 1984). V súčasnosti je v praxi bežnejšia výslovnosť, ktorá svedčí o ich väčšom prispôsobovaní slovenčine: *[süžet, sužet, esprit, büdžet, budžet].* Stojí za zmienku, že Slovník cudzích slov uvádza len výslovnosť *[büdžet]* (podobne aj Slovník slovenského jazyka) a popri *[süže]* aj výslovnosť *[süžet].* Rozkolísanosť spôsobuje jednak rozšírenie používania týchto slov medzi používateľmi bez znalosti francúzskeho jazyka a jednak tlak spomenutej tendencie ponechávať koncovú spoluhlásku, pretože sa vyslovuje pri skloňovaní i odvodzovaní: *[süžetu, süžetoví].* O výslovnosti *ü/u* možno povedať, že nahrádzanie francúzskeho *ü* sloven-

ským *u* je prirodzený proces (z francúzskej výslovnosti *[büfe]* máme *bufet*, z *[debü]* máme *debut*, z *[büst]* máme *busta*), takže výslovnosť *[sužet, budžet]* nejde proti systémovým tendenciám zdomácňovacieho procesu. Slovo *budžet* (z francúzskeho *budget*, pochádzajúceho z angličtiny) je zaujímavým prípadom miešania slovenského pravopisu (písmeno *dž*) a francúzskej výslovnosti (*ü*, nevyslovované koncové *t*). Je to však pomerne zriedkavé slovo, takže sa až v budúcnosti ukáže, ktorá z výslovnostných podôb prevládne.

3. Slová, ktoré sú vo francúzštine zakončené na spoluhláskové skupiny *-rt, -nt, -rd, -nd,* pričom koncové *t, d* sa nevyslovuje, sú pri zdomácňovaní menej jednotné ako predchádzajúci typ. (Treba poznamenať, že vo francúzštine hláska *n* s predchádzajúcou samohláskou tvorí nosovú samohlásku, ale z hľadiska slovenskej výslovnosti, ktorá nosovosť nerešpektuje, možno toto *n* oddeliť a považovať ho za spoluhlásku.)

Koncová spoluhlásková skupina *-rt* sa v zásade v slovenčine ustaľuje aj v písme, aj vo výslovnosti, napr. *dezert, expert, kuvert, pasport, rezort, raport.* Francúzske slovo *roquefort* s predpisovanou výslovnosťou *[rokfór]* (Á. Kráľ, 1984) sa v jazykovej praxi ustálilo s výslovnosťou *[rokfort]*, ktorá ovplyvnila aj písanú podobu. Doklady z literatúry svedčia o zaužívanosti písanej podoby *rokfort*, ktorú rešpektuje aj Krátky slovník slovenského jazyka (1987, ďalej KSSJ). Je však pravda, že aj tam, kde sa ešte stále dodržiava francúzsky pravopis, koncové *rt* sa vyslovuje. Slovo *camembert* možno počuť v rozličných podobách *[kamambér, kamambert, kamembert]*. Pri rešpektovaní francúzskej výslovnosti *[kamambér]* (tak aj v KSSJ) môže vzniknúť problém okolo výslovnosti slova pri skloňovaní a odvodzovaní: *camembertu [kamambéru]* či *[kamambertu]?* A či *[kamamberta]*, ako uvádza Á. Kráľ (1984)? Podobne prídavné meno *camembertový* môžeme vyslovovať troma spôsobmi. Vzhľadom na tendenciu zachovávať pri väčšine slov takéhoto typu skupinu *rt* nemožno ani jednu výslovnostnú podobu označiť za nesprávnu; sú to vlastne možnosti, ktoré sa ďalším používaním vylúčia alebo potvrdia. Neustálenú výslovnosť spôsobuje aj novosť pomenovania. (Vo francúzštine sa pri odvodzovaní pravidelne vyslovuje hláska *t*, napr. *roquefortais [rokforte]* = rokfortový, *camembertais [kamãberte]* = camembertový.)

Opačná tendencia sa ukazuje pri spoluhláskovej skupine *-nt.* V zdomácnených slovách sa často vynecháva koncové *t*, napr. z francúzskeho *appartement* máme *apartmán*, z *bon vivant* máme *bonviván*, z *fondant* máme *fondán*, podobne *aranžmán, angažmán, elegán.* Slová, ktoré si v slovenčine zachovávajú písanú podobu, napr. *departement, enjambement [departmán, anžambmán]*, majú v genitíve a ďalších pádoch písané *t*, ktoré sa nevyslovuje: *departementu [departmánu], gouverne-*

mentu [guvernmánu]. Takúto výslovnosť podporujú prípady, v ktorých sa už aj v písanej podobe slova spoluhláska *t* vynechala. Aj v tomto type však pôsobí tlak vyslovovať v slovenčine koncové *nt,* napr. *protežant, dezodorant, desant.* Slovo *pendant* dnes počujeme v troch podobách *[pendant, pandant, pandán].* KSSJ uvádza výslovnosť *[pendant]* a *[pandán],* t. j. výslovnosť jednak podľa pravopisnej podoby a jednak podľa pôvodnej francúzskej výslovnosti. Á. Kráľ (1984) uvádza len výslovnosť *[pandán].* Keďže nosovka *en [ã]* sa v slovenčine spravidla nahrádza spojením *an,* napr. *en bloc [anblok], engagement [angažmán],* nemožno ani výslovnosť *[pandant]* považovať za nesprávnu. Z výslovnostného hľadiska je to teda podobný typ ako napr. slovo *dezodorant* — čiastočne podľa francúzskej výslovnosti, ale s výnimkou zakončenia.

V pôvodných francúzskych slovách zakončených na *-rd, -nd* sa ukazuje jednak tendencia vynechávať *d,* napr. zo slov *boulevard, foulard, jacquard* máme *bulvár, fulár, žakár,* a jednak tendencia zachovávať obidve spoluhlásky, napr. *biliard, komunard, goliard, hazard, garmond.* Vo francúzskom slove *gourmand* sa koncové *d* buď zachováva, alebo nie: *gurmand, gurman* (aj v písanej podobe). Možno počuť aj výslovnosť *gurmán,* ktorá vychádza z mierne predĺženej francúzskej výslovnosti nosovky *ã.* Táto výslovnosť však nie je uvedená v slovníkoch. Budúcnosť ukáže, ktorá výslovnostná podoba sa ustáli ako záväzná.

Na príkladoch všeobecných podstatných mien sme sa pokúsili ukázať, že v praxi je tendencia vyslovovať písané koncové spoluhlásky aj v tých prípadoch, keď sa dodržiava francúzsky pravopis a v koreni slova aj francúzska výslovnosť, pravda, prispôsobená slovenskému hláskovému systému, napr. *[süžet, pandant, kamambert].* Tak vznikajú vo výslovnosti „nie čisté" podoby (čiastočne podľa francúzskej výslovnosti, čiastočne podľa pravopisu), ktoré sa ešte nezaznamenávajú v slovníkoch, ale vyplývajú zo všeobecných tendencií prispôsobovania prevzatých slov slovenčine.

4. Problém je aj pri výslovnosti francúzskych priezvisk zakončených na spoluhlásku, ktorá sa v nominatíve nevyslovuje. Pravidlá slovenského pravopisu (1971) nám nedávajú uspokojujúcu odpoveď na túto otázku, v Slovenskej reči sa však už dávnejšie písalo, že sa koncová spoluhláska pri skloňovaní zachováva aj vo výslovnosti, napr. *Bourget [burže]* — *Bourgeta [buržeta]* (Frlička, 1946, s. 318).

Hoci o zdomácňovaní v pravom zmysle slova pri priezviskách nemožno hovoriť, je rozdiel v používaní známych a menej známych mien. V nominatíve sa pri známejších menách v jazykovej praxi pretláča výslovnosť koncovej spoluhlásky a celkovo vplýva písaná podoba, napr. *Degas* — nie *[dəga],* ale *[degas], Dumas* — nie *[düma],* ale *[dumas], Monet* — nie *[mone],* ale *[monet]* ap. Pri skloňovaní sa spoluhlásky

-t, -r, -s jednoznačne zachovávajú vo výslovnosti aj preto, že v pravopise sa dostáva koncová spoluhláska medzi dve samohlásky. Tak je to aj pri menách, ktoré sú menej známe a používateľ sa usiluje dodržať v nominatíve francúzsku výslovnosť, napr. *Baudot [bodo] — Baudota [bodota]*, podobne *Daumiera, Duclosa, Fourniera.* Pri zakončení na *x*, napr. *Malraux, Carpeaux — [malró, karpó]*, sa v skloňovaní naopak dodržiava pôvodná výslovnostná podoba, teda *Malrauxa [malróa], Carpeauxa [karpóa].* Výslovnosť *[malróksa, karpóksa]* by bola veľmi násilná. Pravopisná podoba mena pri skloňovaní sa nemení s výnimkou priezvisk zakončených na *-es,* ktoré sa nevyslovuje, a v pravopise preto toto zakončenie odpadáva, teda *Barthes — Bartha.*

5. Pochybnosti vo výslovnosti vznikajú aj vtedy, ak je priezvisko zakončené na spoluhláskovú skupinu *(-nd, -lt, -rt, -rs* ap.). Výslovnosť známych priezvisk sa zaužívala tak, že sa vyslovujú obidve spoluhlásky aj v nominatíve, aj v ostatných pádoch, napr. *Flaubert* — nie *[flobér],* ale *[flobert] — Flauberta [floberta], Rolland* — nie *[rolã],* ale *[roland] — Rollanda [rolanda],* podobne *Prévert — Préverta* a iné. Aj pri menej známych menách, kde sa v nominatíve vynecháva koncová spoluhláska, pri skloňovaní sa zväčša vyslovujú obidve spoluhlásky. Pravopisná podoba sa, pravda, nemení, len sa pridávajú pádové prípony, napr. *Soupault [supól] — Soupaulta [supolta], Cendrars [sandrár] — Cendrarsa — [sandrársa]* ap. Odborníci poznajú *Foucaultove prúdy* ako *[fukoltove], Beaufortovu stupnicu* ako *[bofortovu],* teda nie *[fukólove, bofórovu].* Tendenciu vyslovovať koncové spoluhlásky podporujú aj zdomácnené rodné mená ako *Norbert, Klement, Roland, Bernard* atď. V zriedkavých prípadoch sa stretávame s dvojakou výslovnosťou: buď sa aj v nomintíve, aj v ostatných pádoch rešpektuje francúzska výslovnosť, teda *Mitterand [miterán] — Mitteranda [miteránа],* alebo sa pri skloňovaní vyslovujú obidve spoluhlásky, teda *[miteranda].* Napriek takýmto výnimočným prípadom sa zdá, že tendencia ponechávať vo výslovnosti pri skloňovaní obidve spoluhlásky je výraznejšia.

6. Zhŕňajúco možno povedať, že nejasnosti pri písaní a vyslovovaní vyvolávajú len novšie, nezdomácnené slová s francúzskym pravopisom a francúzske priezviská najmä preto, že sa v nich pri ohýbaní kríži francúzska výslovnosť so slovenskou výslovnosťou a tvaroslovím. Poznanie všeobecných tendencií v prispôsobovaní prevzatých slov slovenčine a vo výslovnosti priezvisk pomáha lepšie sa orientovať pri používaní slov a mien tohto typu v našom jazyku.

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava

LITERATÚRA

FRLIČKA, J.: Francúzske mená. Slovenská reč, *12*, 1946, s. 318—319.
IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, M. — MANÍKOVÁ, Z.: Slovník cudzích slov. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1979. 944 s.
KRÁĽ, Á.: Pravidlá slovenskej výslovnosti. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1984. 632 s.
Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala. Bratislava, Veda 1987. 592 s.
ROBERT, P.: Le Petit Robert. S. N. L. Paris 1976. 1970 s.
Pravidlá slovenského pravopisu. Red. Š. Peciar. 11. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1971. 424 s.
Slovník slovenského jazyka. Red. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1959—1968. 6. zv.

DISKUSIE

Antropogogika = pedagogika + andragogika + geragogika

ŠTEFAN ŠVEC

So zavedením študijného odboru *výchova a vzdelávanie dospelých,* sa u nás v ostatných dvoch desaťročiach začala odborná diskusia o povahe didaktiky dospelých, teórie výchovy dospelých a ďalších disciplín v príprave odborníkov tohto profesionálneho zamerania. Odbor výchova a vzdelávanie dospelých sa v nariadení vlády Československej socialistickej republiky o sústave študijných odborov a o dĺžke riadneho štúdia na vysokých školách (Zbierka zákonov, roč. 1980, čiastka 23, odd. 89, s. 401) uvádza ako *pedagogická veda* popri pedagogike a starostlivosti o chorých (teraz už označovaná názvom *ošetrovateľstvo).* Z tohto kontextu vidieť, že ošetrovateľstvo (starostlivosť o chorých) nepatrí do kategórie pedagogických vied vo vyššie uvádzanej sústave študijných odborov. Z neho vidieť aj to, že výchova a vzdelávanie dospelých nie je pedagogická veda, ale výchovno-vzdelávacia prax a profesia.

K tej druhej chybe citovaného dokumentu akiste došlo v dôsledku vyhýbania sa výrazu *pedagogika dospelých,* ktorý sa ešte občas vyskytuje v odbornej literatúre. Protilogickosť názvu *pedagogika dospelých* je zjavná a výrazná: grécky základ termínu *pedagogika* tvorí slovo *pais* = chlapec, dieťa, genitív *paidos* + *agógé* = vedenie, od slovesa *viesť.* Správne utvoreným vedeckým termínom je názov *andragogika* (z gr. *andros* = muž), ktorý sa už ustálil a zaužíval napr. v Juhoslá-

vii, Poľsku, NSR a v ďalších krajinách (porov. napr. práce: C. Maziarz: Andragogika rolnicza. Warszawa, PWN 1977; T. W. Nowacki: Kształcenie i doskonalenie pracowników. Zarys andragogiki pracy. Warszawa, PWN 1983; L. Turos: Andragogika. Warszawa, PWN 1975 a ďalšie).

Nelogickosť sa vyskytuje aj v prípade rodového výrazu *gerontopedagogika* a *geropedagogika,* keďže je zložený z gréckeho slova *gerón* = starec a slova *pais* = chlapec, dieťa (porov. napr. E. Livečka: Úvod do gerontopedagogiky. Praha, SPN 1979). Terminologicky správne utvorený názov znie *geragogika.*

Pedagogika (veda o výchove a vzdelávaní detí a mládeže), *andragogika* (veda o výchove a vzdelávaní dospelých) a *geragogika* (náuka o výchove a vzdelávaní osôb tretieho veku) patria do jednej rodiny prevažne praktických odborov vedy o výchove. Túto skupinu *-agogík* pomenujeme označením *antropogogika* (gr. *anthropos* = človek + gr. *agógé* = vedenie).

Celková veda o výchove (*edukológia* = lat. *educatio* = výchova + gr. *logos* = veda) zahrnuje nielen pedagogiku, andragogiku a geragogiku, ale aj teoretické fundamentálne odbory výchovovedy (filozofiu výchovy, sociológiu výchovy, históriu výchovy, psychológiu výchovy atď.), na ktorých sa zakladá a rozvíja stavba uvedených praktických odborov, t. j. súčastí antropogogiky.

Modelovú analógiu diferenciácie antropogogiky a (antropo)didaktiky nachádzame v sústave klinických odborov (humánnej) medicíny, s ktorými majú praktické odbory výchovovedy príbuznú metodologickú paradigmu:

pediatria dorastové lekárstvo	— pedagogika	— (pedo)didaktika (detské a dorastové učiteľstvo)
všeobecné lekárstvo	— andragogika	— androdidaktika (učiteľstvo dospelých osôb v ekonomicky produktívnom veku)
geriatria	— geragogika	— gerodidaktika (učiteľstvo osôb vyššieho veku)

Antropogogika a jej organické súčasti (pedagogika + andragogika + geragogika), ktoré sa historicky vyvinuli zo široko chápanej náuky o výchove, zahŕňajú odbory učiteľstva, vychovávateľstva a poradenstva ako tri odbory štúdia, profesie a náuky o výchove.

Špeciálna antropogogika (špeciálna pedagogika + špeciálna andragogika + špeciálna geragogika) tiež obsahuje špeciálne učiteľstvo, špeciálne vychovávateľstvo a špeciálne poradenstvo. V rámci špeciálnej didaktiky (defektodidaktiky, resp. patodidaktiky), ktorá je v de-

fektológii najrozvitejšia, sa v teórii a praxi diferencovali pododbory: *somatodidaktika* (učiteľstvo osôb s poruchami hybnosti, so zdravotným oslabením, s chronickou chorobou a pod.), *tyflodidaktika* (učiteľstvo osôb s poruchami zraku), *surdodidaktika* (učiteľstvo osôb s poruchami sluchu), *oligofrenodidaktika* (učiteľstvo osôb slabomyseľných, mentálne zaostalých), *etodidaktika* (učiteľstvo osôb mravne narušených, sociálne neprispôsobených) a iné.

Všeobecná *defektodidaktika* (patodidaktika) sa u nás ešte len rozvíja.

Pojem antropogogiky vyjadruje aj nástojčivú potrebu výstavby všeobecnej pedagogiky, teda takej všeobecnej náuky o ľudskej výchove, ktorá by zovšeobecňovala poznatky špeciálnych náuk o výchove jednotlivých vekových kategórií osôb (v období detstva a dorastenectva, dospelosti a staroby), špeciálnych náuk o inštitucionálnych sústavách výchovy (o školskej a osvetovej sústave a ostatných sústavách) a špeciálnych náuk o jednotlivých odvetviach výchovy (v oblasti vedy, techniky, ekonomiky, umenia, športu, národnej obrany, národnej bezpečnosti atď.).

Termíny *didaktika detí a mládeže, didaktika dospelých* a *didaktika starých osôb* nie sú z hľadiska terminológie celkom vyhovujúce. Nevyhovujú prinajmenšom trom terminologickým princípom. Nevyhovujú predovšetkým princípu ekonomickosti (operatívnosti) termínu. Termíny *(pedo)didaktika, androdidaktika* a *gerodidaktika* sú jednoslovné, kratšie, ekonomickejšie názvy. Zároveň dajú sa ľahšie spájať s inými termínmi, napr. *masmediálna androdidaktika (jazykových) kurzov* namiesto *didaktika jazykových kurzov dospelých, osvetová androdidaktika umenia* namiesto *didaktika umenia dospelých, mimoškolská androdidaktika rekreačného športu* namiesto *didaktika športu dospelých* a pod. Už tieto príklady naznačujú, že spomínané termíny nevyhovujú ani požiadavke derivatívnosti (reprodukovateľnosti) termínu, t. j. nemožno z nich odvodiť prídavné meno (napr. *didaktika dospelých — didaktických dospelých)* alebo príslovku. Výraz typu *didaktika dospelých* je teda málo ohybný a málo reprodukovateľný. Tretím princípom prihovárajúcim sa za ustanovenie termínu *androdidaktika* a *gerodidaktika* namiesto názvu *didaktika dospelých* a *didaktika starých* je zásada systémovosti termínu. Podľa ontogenetického kritéria by sme totiž didaktiku mali členiť na tri biodromálne didaktiky či vývinové (vekové) didaktiky: *(pedo)didaktika, androdidaktika* a *gerodidaktika.* Podľa toho istého kritéria máme členiť aj náuku o výchove človeka — antropogogiku — na tri odbory: *pedagogiku, andragogiku* a *geragogiku.* Taká je logika tvorby týchto pojmov a termínov.

Katedra pedagogiky FFUK
Gondova 2, Bratislava

O názvoch geriatria — pediatria a ich paralelách v pedagogike

JÁN HORECKÝ

V niektorých biologických, ale aj spoločenských vedných odboroch sa začína venovať osobitná pozornosť neskorším obdobiam v živote človeka — starobe. Ak sa táto pozornosť dostáva na vedecký základ, vzniká potreba túto čiastkovú vednú disciplínu nejako pomenovať. Ak sa za východisko (za onomaziologickú bázu) vezme slovo *veda,* resp. jej pomenovanie zložkou *-lógia,* za onomaziologický príznak, za prvok, ktorým sa uvedená báza špecifikuje, možno vziať starogrécku morfému *geron,* a to alebo v genitívnej podobe *geront-,* alebo v skrátenej podobe *ger-.* Tak môžeme utvoriť názov *gerontológia.* Tento názov už fakticky jestvuje a dosť často sa používa.

Ak sa pozornosť sústreďuje na opačný pól, na prvé obdobie v živote človeka, možno potrebný onomaziologický príznak vyjadriť zase starogréckou morfémou *paid-* (v slove *pais, paidos* — chlapec, dieťa), pravda, v graficky aj výslovnostne poslovenčenej podobe *ped-.* Tak vzniká názov *pedológia.* Tento názov jestvuje aj napriek tomu, že je homonymný s názvom *pedológia* — náuka o pôde, kde morféma *ped-* súvisí so starogréckym slovom *pedon* — pôda.

V tomto prípade, ako vidieť, chýba názov vedného odboru zaoberajúceho sa strednou časťou ľudského života. Nie je potrebný predovšetkým preto, že nejestvuje ani špeciálna disciplína orientovaná na túto strednú zložku.

Rovnaký pomenovací model sa uplatňuje aj v medicíne. Niet osobitnej disciplíny (ani jej názvu), ktorá by sa týkala len strednej časti — dospelého človeka. Ale máme osobitnú disciplínu zameranú na liečenie starých ľudí. Tu sa za onomaziologický základ vzala starogrécka morféma *-iatria* a rozlišujúci príznak sa vyjadruje skrátením morfémy *geron-,* teda *ger-.* Tak vznikol názov *geriatria.* Pre opačný pól máme názov s využitím morfémy *ped-,* teda *pediatria.*

Takýto dvojpólový systém pomenúvania sa však uplatňuje aj vtedy, keď sa za onomaziologický základ neberie výraz pre vedu, ale pomenovanie osobitnej vednej disciplíny ako celku. Ako uvádza Š. Švec, možno hovoriť o *gerontodidaktike* aj o *pedodidaktike.* V takomto prípade možno utvoriť vhodný názov aj pre strednú oblasť medzi krajnými pólmi a didaktiku zameranú na stredné obdobie veku možno pomenovať ako *androdidaktika,* pričom morfému *andro-* (ktorá súvisí so starogréckym slovom *anér, andros*) sa vyjadruje práve stredné, mužné obdobie života.

Podľa tohto modelu vznikol aj názov *gerontopedagogika.* Pri hľadaní

názvu pre pedagogiku prvej fázy života však vzniká isté váhanie, lebo pri mechanickom uplatnení morfémy *ped-*, známej z názvov *pedológia* a *pediatria*, by sme dostali podobu *pedopedagogika*, teda podobu so zdvojenou morfémou *ped-*. Podľa našej mienky by sa dalo vyhnúť tomuto zdvojeniu tak, keby sme v prvej morféme, tej, ktorá vyjadruje obdobie mladosti, dali pôvodnú starogrécku podobu *paid-*. Vznikla by tak podoba *paidopedagogika*. Treba pripomenúť, že takéto návraty k pôvodnému zneniu latinských a gréckych morfém nie sú také zriedkavé. Možno porovnať napr. rozdiel medzi adaptovaným slovom *inšpekcia* a novším odborným názvom *introspekcia*, prípadne *rešpekt, dešpekt* proti *aspekt, ašpirácia* proti *aspirácia* a pod. Pri takomto riešení by sa mohlo uvažovať aj o názve pre strednú oblasť, a to v podobe *andropedagogika*.

V návrhu Š. Šveca sa uvádza podoba *andragogika*, v ktorej sa ako onomaziologický základ uvádza abstrahovaná podoba — *agogika*. Táto abstrahovaná zložka je motivovaná predovšetkým predstavou, že v slove *pedagogika* sa zložkou *ped-* poukazuje na starogrécku morfému *paid-*, a preto nemá zmysel v názve disciplíny orientovanej na strednú časť života človeka poukazovať práve len na prvú, detskú časť. Takéto úvahy však nie sú opodstatnené z dvoch príčin. Predovšetkým treba pripomenúť, že slovo *pedagogika* prešlo vo svojom vývine značnými obsahovými zmenami a že tu je dosť dlhá tradícia, podľa ktorej sa slovom *pedagogika* označuje celá náuka o výchove a vzdelávaní. Ďalej treba ešte povedať, že tento vývin bol možný aj preto, že morfémou *ped-* sa v slove *pedagogika* neodkazuje len priamo na dieťa, chlapca, ale aj na sloveso *paideuó* — vychovávam.

Na základe takýchto úvah nám vychádza iné riešenie, než navrhuje Š. Švec: Navrhujeme zachovať pomenovanie *pedagogika* v doterajšom chápaní a špeciálne krajné póly pomenovať ako *gerontopedagogiku* a *paidopedagogiku*. Ak sa ukáže potreba osobitne pomenovať strednú oblasť, navrhujeme podobu *andropedagogika*. V takomto prípade nebude potrebné hľadať nový názov pre všetky oblasti napr. v podobe *antropogogika*. Tu bude namieste práve tradičný názov *pedagogika*.

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava

Ks

ROZLIČNOSTI

Výslovnosť slova bauxit

V Krátkom slovníku slovenského jazyka (1987) sa okrem iného uvádza aj výslovnosť cudzích slov. Ide najmä o také cudzie slová, pri ktorých sa výslovnosť odlišuje od pravopisu. Okrem toho sa tu označuje výslovnosť aj pri slovách, ktoré sa vyslovujú rovnako, ako sa píšu. Jedným z takýchto slov je aj cudzie slovo *bauxit.* Výslovnosť tohto slova bolo potrebné označiť v súlade so zaužívanou praxou, lebo v Príručnom slovníku slovenskej výslovnosti (1979) i v Pravidlách slovenskej výslovnosti (1984) od Á. Kráľa je označená iná výslovnosť *[bóksit].* Autor výslovnostného slovníka vychádzal zo skutočnosti, že termíny, ktoré vznikli prenesením mien osôb objaviteľov, vynálezcov, šľachtiteľov a pod. na veci, výrobky, výpestky, si ponechávajú takú výslovnosť, resp. také prvky výslovnosti, aké malo príslušné vlastné meno. Tak je to napr. pri termíne *curit [kürit]* a *curie [küri],* ktorých základom je francúzske meno *Curie [küri],* resp. *M. Curie-Skłodowska.* Podľa názvu prvého náleziska *Les Baux [le bó],* mesta v južnom Francúzsku, vznikol termín *bauxit,* preto Á. Kráľ v tomto názve zachováva cudziu výslovnosť *[bóksit].* No pri metonymickom prenášaní mena osoby na vec a pri internacionalizácii takto vzniknutého termínu sa niekedy prvky pôvodnej výslovnosti vlastného mena strácajú. Môžeme uviesť dva príklady z odboru botaniky. Názvy okrasných drevín *forzítia* (pôv. *forsythia), magnólia* vznikli podľa mien botanikov, Angličana, ktorý sa volal W. A. Forsyth [zjednodušene *forsajt],* a Francúza, ktorý sa volal P. Magnol *[mañol].* Na názvoch týchto rastlín pôvodná výslovnosť anglického a francúzskeho mena nezanechala stopy. Vyslovujú sa *forzítia* (dnes sa toto slovo podľa výslovnosti aj píše) a *magnólia.*

Vráťme sa k východiskovému názvu. Výslovnosť [bauksit] je odôvodnená aj zaužívanou praxou. Zavedením výslovnosti *[bóksit]* by sa narušalo to, čo je už dávno ustálené.

Z dvojice výslovnosti *[bauksit]* a *[bóksit]* treba hodnotiť ako záväznú prvú výslovnosť, teda *[bauksit].*

Konštantín Palkovič

Ks

SPRÁVY A POSUDKY

Poznámky o jednej odbornej publikácii

(KOMAN, V.: Štruktúry lipidov. Bratislava, Veda 1987. 192 s.)

Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied nadviazalo na tradičnú spoluprácu s Jazykovedným ústavom Ľ. Štúra SAV a obnovilo posudzovanie vydávaných publikácií z jazykovej a terminologickej stránky. Vyberáme niektoré zistenia z posudku publikácie *Štruktúry lipidov,* ktorý predniesol posudzovateľ zainteresovaným pracovníkom a o ktorom sa po prednesení diskutovalo.

Slovná zásoba a odborná terminológia publikácie *Štruktúra lipidov* je spisovná, nezaznamenali sme používanie neústrojných, resp. slangových prostriedkov. Napriek tomu je potrebné niektoré slová alebo terminologické spojenia komentovať z jazykového a terminologického hľadiska alebo z týchto hľadísk o nich uvažovať. Komentár vyžaduje slovo *poriadok* v terminologickom vyjadrení *kinetika 1. poriadku* (s. 99). Slovo *poriadok* je síce spisovné, no vo význame „zaradenie podľa istej hodnoty" sa v odborných textoch používa slovo/termín *rád,* napr. v matematickej terminológii vo vyjadreniach *jednotky prvého rádu, útvar druhého rádu* atď. V intenciách medziodborovej koordinácie terminológie sa teda malo použiť vyjadrenie *kinetika 1. rádu.*

Medzi nové jazykové prostriedky patrí sloveso *načítať.* Zo skromných kontextov sa však nedá jeho význam spoľahlivo vystihnúť a opísať. Ide o kontexty v tabuľkách *načítanie vstupných údajov* (s. 77), *načítaj: označenie vzorky, počet nezávislých premenných* (s. 84). Aj z týchto kontextov je však jasné, že nejde o taký význam slovesa *načítať,* ktorý uvádza Slovník slovenského jazyka, ale o celkom nový význam (porov. Horecký, J.: Zapamätať a načítať niečo. Kultúra slova, *21,* 1987, s. 248—250). Slovesom *načítať* sa pomenúva činnosť, ktorou si procesor údaje číta a zapamätáva. V tomto význame je to úzko odborný jazykový prostriedok.

Od normy a vžitého odborného úzu sa odkláňajú adjektíva *trinasýtený (trinasýtená štruktúrna forma,* s. 163), *dizmesný, trizmesný (dizmesný,* resp. *trizmesný typ molekuly,* s. 7—13). V prvom prípade sa v chemickom názvosloví ustálila podoba *trojsýtny,* v druhom prípade — pri adjektívach *dizmesný/trizmesný* — odporúčame časti *di-, tri-* nahradiť formami *dvoj-, troj-,* ktorými sa zreteľnejšie vyjadruje, že zloženina obsahuje dve alebo tri jednotky toho, čo pomenúva substantívny základ (porov. *dvojmesačný, trojsmerný, trojročný,* nie *trismerný, triročný).* Okrem toho v adjektíve *zmesný* aj v prípade, keď vstupuje do zložení, treba preferovať príponu *-ový: zmesový, trojzmesový.* Preferencia sa týka aj adjektíva *bunkový* oproti adjektívu *bunečný (bunečná membrána,* s. 28). Adjektívum *bunečný* sa hodnotí ako staršie.

Zo slovotvorného hľadiska sú problematické zloženiny typu *primárno-adičný (primárno-adičná selektivita, sekundárno-izomerizačná selektivita,* s. 5), *jódzmydelňovací (jódzmydelňovací faktor,* s. 10). V prvom prípade nejde o primárnu a adičnú selektivitu, lež o adičnú selektivitu, ktorá je za istých okolností primárna, a preto treba použiť vyjadrenia *primárna adičná selektivita, sekundárna izomerizačná selektivita.* Podobne sa vyžaduje „rozložiť"

adjektívum *jódzmydelňovací: jódový zmydelňovací faktor.* — Zloženina *fyzikálnochemický (fyzikálnochemické veličiny,* s. 162) obstojí v prípade, keď ide o veličiny fyzikálnej chémie. Ak však treba vyjadriť, že ide o veličiny fyziky a chémie, zložené adjektívum treba napísať so spojovníkom: *fyzikálno-chemický.* — Z dvojice adjektív *ekvidištančný (ekvidištančný interval,* s. 96) — *ekvidistantný (ekvidistantný rozsah,* s. 91) sa v spisovnom jazyku akceptuje len podoba *ekvidištančný,* ktorá je pravidelne utvorená od substantíva *ekvidištancia* (porov. *korupcia — korupčný, konvencia — konvenčný* atď.).

V texte sa frekventuje viacero substantív s príponou *-izácia.* Mohlo sa medzi ne zaradiť aj substantívum *hydrogenizácia,* ale autor zvolil prípustnú podobu *hydrogenácia.* V podobných situáciách sa ukazuje ako terminologicky výhodné používať rovnaké slovotvorné prostriedky, v danom prípade príponu *-izácia* ako prostriedok na tvorenie názvov procesov. — V tzv. dedikačných termínoch (termíny s menom vynálezcu, konštruktéra a pod.) sa privlastňovacia prípona *-ov, -ova, -ovo* pripája k obidvom vlastným menám, ktoré sú prvkami viacslovného termínu. Podľa tohto pravidla treba odmietnuť podobu *Varian-Micropacková kolóna* (s. 91) a nahradiť ju ústrojnou podobou *Varianova-Micropackova kolóna;* ako vidieť, prípona *-ova* je krátka. Ak však ide o výrobok firmy Varian a Varian nie je vlastné meno osoby, treba zvoliť iné vyjadrenie, napr. *kolóna vyrobená firmou Varian, kolóna firmy Varian* a pod.

Slovotvorný formant *bio-* sa všeobecne hojne využíva najmä na tvorenie termínov z cudzích základov *(biogenéza, biológia, biochémia, biokinetika),* zriedkavejší je v zloženinách s domácim základom *(bioplyn).* V recenzovanej publikácii sa použil termín *biopokus* (s. 30), teda termín, v ktorom sa kombinuje prevzatý a domáci prvok. Hoci je tento spôsob tvorenia slov prípustný, jednotlivé prípady sa majú riešiť s prihliadnutím na ten istý typ termínov používaných v texte, v tomto prípade s prihliadnutím na to, že sa používa termín *biologický makromodel* (s. 30), nie *biomakromodel.*

Odchýlky od súčasnej kodifikácie sme si poznačili pri používaní niektorých predložiek: *závislosť na* (s. 87) — správne *závislosť od.* Hoci je pri slovách *závislosť, závisieť* v praxi frekvencia predložky *na* dosť vysoká, ani v najnovšej kodifikačnej príručke, v Krátkom slovníku slovenského jazyka, sa väzba s predložkou *na* nekodifikovala. Naproti tomu predložka *na* patrí do spojenia *predpoklady pre širšiu výrobu* (s. 166) namiesto predložky *pre.*

Relatívne veľa problematických javov sme zistili vo výstavbe viacslovných terminologických spojení, viet a súvetí, pokiaľ ide o slovosled. Vo viacslovných spojeniach sa nepotrebne používa inverzný slovosled *číslo hydroxylové* (s. 10), resp. „poloinverzný" slovosled *jódové číslo empirické* (s. 10); vhodnejší slovosled je *hydroxylové číslo, empirické jódové číslo.* Uvedieme aj niekoľko príkladov na nenáležitý slovosled vo vetách a súvetiach s návrhom na jeho úpravu: *... od názoru, že veľká časť kyseliny elaidovej sa inkorporuje priamo do cholesterolu, sa upúšťa* (s. 22) — vhodnejšie *upúšťa sa od názoru, že veľká časť kyseliny ...; Tento faktor je však pre všetky MK porovnávané v pokuse spoločný* (s. 94) — *Tento faktor je však spoločný pre všetky MK ...; ..., ktorým sa všetky rozhodujúce údaje pre parciálnu katalytickú hydrogenáciu dajú určiť iba na podklade experimentálne najjednoduchšie stanoviteľnej fyzykálnej veličiny — indexu lomu* (s. 163) — správ. *... ktorým sa všetky roz-*

hodujúce údaje pre parciálnu katalytickú hydrogenáciu dajú určiť iba na podklade indexu lomu, experimentálne najjednoduchšie stanoviteľnej fyzikálnej veličiny.

Napokon sa treba pristaviť pri viacerých štylizáciách, ktoré pôsobia ako nezvyčajné alebo nejasné napriek tomu, že sa použili spisovné prostriedky. Nezvyčajnosť je spôsobená tým, že v konkrétnej pozícii sa ustálene používajú iné vyjadrovacie prostriedky. Za nezvyčajné pokladáme použitie slovies *javiť sa, definovať, hľadať* v týchto kontextoch: *okrem toho sa javí, že nedostatok alebo porucha metabolizmu* ... (s. 24) — namiesto slovesa *javiť sa* je v tomto prípade vhodnejšie sloveso *ukazovať sa; Hľadalo sa preto, či trans-izomér môže interferovať* ... (s. 26) — namiesto výrazu *hľadalo sa* sú tu vhodnejšie slovesá *skúmať, zisťovať; Privett však definuje, že ak* ... (s. 24) — správ. *Privett však tvrdí, uvádza, dokazuje;* sloveso *definovať* má v slovenčine iba význam „vymedziť definíciou".

V kultivovaných jazykových prejavoch sa konštrukcie typu *zdá sa byť* nahrádzajú vedľajšou vetou alebo aj inak: *Regulátorom týchto následností zdá sa byť γ-6-desuteráza* (s. 26) — správ. *Zdá sa, že regulátorom týchto následností je* ... Jazykový rozbor konštrukcií typu *zdá sa byť* ukázal, že sloveso *zdať sa* plní funkciu sponového slovesa a že s ohľadom na jeho sémantiku a jeho funkciu vo vete sponu *byť* treba pri ňom vylúčiť (porov. Kočiš, F.: Sponové slovesá typu zdať sa, cítiť sa a ich využívanie v jazykovej praxi. In: Obsah a forma v slovnej zásobe, 1984, s. 64 n.). Viacerým štylizáciám bolo treba venovať viac pozornosti, aby nevznikli neprijateľné vecné asociácie a nevhodné vyjadrenia: *Cieľom predkladanej práce je doriešiť a podať súbornejší obraz* ... (s. 17) — tu je nevhodné vyjadrenie *doriešiť obraz,* pretože z textu vyplýva, že ide o doriešenie niektorých problémov okolo správania kyseliny elaidovej. Alebo: *Iný náhľad na MK ako energetický zdroj je v ich ukladaní do tkanív* ... (s. 23) — spojenie *náhľad je v ukladaní* je sporné, preto vetu treba formulovať ináč: *Podľa iného náhľadu sa MK ako eneregtický zdroj ukladajú do tkanív/v tkanivách.*

Ivan Masár

SPYTOVALI STE SA

Výberca parkovného. — A. M. z Bratislavy nám napísala: „Na niektorých parkoviskách najmä vo väčších mestách pracuje človek poverený vyberaním poplatkov za parkovanie. Nevieme, ako pomenovať zamestnanca, ktorý má túto funkciu. Existuje už v slovenčine pomenovanie takéhoto pracovníka?"

Ide tu vlastne o dve otázky: prvá súvisí s pomenovaním osoby, druhá s pomenovaním činnosti, ktorú táto osoba vykonáva. Odpoveď na prvú otázku nájdeme bez väčších ťažkostí: osobu, ktorá je poverená vyberaním poplatkov (na parkovisku ale aj inde) možno nazvať *výberca.* Slovo *výberca* má však príliš všeobecný význam, preto v praxi zvyčajne nefunguje samostatne. Často vstupuje do dvojslovných a viacslovných spojení, v ktorých ho rozvíjajú a bližšie určujú špecifikujúce členy; tak je to aj pri iných slovách so všeobec-

ným významom, napr. pri slovách *pracovník, robotník, výrobca.* Môže ísť o viacero typov pomenovaní: o pomenovania so zhodným prívlastkom: *administratívny pracovník, strojársky robotník,* ďalej s nezhodným prívlastkom: *výberca členského, výrobca hračiek,* inokedy s rozvitým nezhodným prívlastkom, prípadne s kombináciou dvoch, resp. všetkých troch typov: *poštový pracovník priehradky, administratívny pracovník poštového úradu.* Medzi pomenovania s rozvitým nezhodným prívlastkom patrí aj názov *výberca poplatkov za parkovanie* na pomenovanie pracovníka v tejto funkcii.

Právom však možno namietať, že ide o nákladné pomenovanie, ktoré by sa ťažko presadzovalo v bežnej komunikácii. Preto treba hľadať jednoslovný náprotivok opisného názvu *poplatok za parkovanie.* Je ním slovo *parkovné,* ktoré je utvorené od slovesa *parkovať* pravidelnou príponou *-né* podobne ako iné názvy poplatkov. Napríklad od slovies *odstúpiť, vstúpiť, vychovávať* atď. sú utvorené názvy poplatkov *odstupné, vstupné, výchovné.*

Človeka povereného vyberaním poplatkov za parkovanie možno teda označiť zreteľným a jednoznačným názvom *výberca parkovného.* Tento názov má oporu vo viacerých pomenovaniach, ktoré sme našli v publikácii Zoznam zamestnaní na spracovanie výsledkov sčítania ľudu, domov a bytov (SŠÚ, Bratislava 1980. 298 s.): *výberca vstupného,* ale aj *výdajca tovaru, výpravca vlakov* atď. Pravda, dalo by sa uvažovať aj o pomenovaní so slovom *vyberač: vyberač parkovného.* Ide o synonymum slova *výberca,* ktoré je súčasťou viacerých názvov zamestnaní, napr. *vyberač bauxitu, vyberač schránok, vyberač v úpravni rúd.*

Katarína Hegerová

Dagmara — Dagmar. — Začiatkom osemdesiatych rokov sa v našich kalendároch začalo ženské rodné meno *Dagmar* uvádzať v podobe *Dagmara,* teda so samohláskou *a* na konci charakteristickou pre ženské mená v slovenčine. To vyvolalo negatívny ohlas u niektorých nositeliek tohto mena, resp. u rodičov, ktorí chceli dať toto meno svojmu dieťaťu. Listy s negatívnym ohlasom sme dostali aj do Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV. Odcitujeme niekoľko myšlienok z jedného takéhoto listu: „Dovolím si tvrdiť, že ‚obohatenie' mena *Dagmar* o koncové *-a* úplne zmení znenie mena. Vzhľadom na to, že sa tak pridá k nemu celá ďalšia slabika, vznikne drastická a radikálna zmena. Meno *Dagmara* volia úplne iné povahové typy ľudí ako meno *Dagmar.*" Takéto a podobné negatívne ohlasy nás podnietili k tomu, aby sme osvetlili príčiny, pre ktoré sa v kalendári pristúpilo k zmene podoby *Dagmar* na *Dagmara,* a ako je to vlastne s týmto menom v slovenčine.

Meno *Dagmar,* resp. *Dagmara* je severského pôvodu (zo staroškandinávskeho *dag* + *mari* „slávny deň"; vykladá sa však aj ako paralela k slovanskému menu *Dragomíra)* a k nám sa dostalo v podobe *Dagmar.* Prvý raz sa toto menu uviedlo v kalendári r. 1950 na 23. novembra, a to v podobe *Dagmara.* Táto podoba sa zachytila aj v Príručke matričného a manželského práva z r. 1952, ktorá sa používala ako záväzná pomôcka pre pracovníkov matrík. Potom sa v kalendári tri roky uvádzali obidve podoby mena (*Dagmara* 23. novembra a *Dagmar* 8. apríla). V rokoch 1958—57 sa v kalendári meno vôbec neuvádzalo a od roku 1958 sa uvádzala iba podoba *Dagmar,* a to 20. decem-

bra. Pri uvádzaní mena v kalendári sa teda nerešpektovala tá podoba mena, ktorá bola v oficiálnom úradnom zozname rodných mien publikovanom v citovanej príručke. V roku 1979 vydalo Ministerstvo vnútra SSR pre potreby matrík Zoznam osobných mien, ktorý zachytáva podoby rodných mien záväzné pri zápise mena do knihy narodení. Aj tu sa toto meno uvádza iba v podobe *Dagmara*. Preto vydavatelia kalendárov začali od začiatku osemdesiatych rokov uvádzať meno v podobe *Dagmara*. Pravda, to, že vyše dvadsať rokov bola v kalendári iba podoba *Dagmar*, hoci úradný zoznam mal iba podobu *Dagmara*, ovplyvnilo vedomie širokej verejnosti, a tak na odstránenie rozdielu medzi kalendárom a úradným zoznamom mien časť verejnosti zareagovala odmietavo.

Pristavíme sa však ešte pri tom, prečo sa v úradnom zozname rodných mien uvádzala podoba *Dagmara*. Treba tu vychádzať z jednoduchého faktu, že pomenovania osôb ženského rodu sú v slovenčine zakončené na samohlásku *a*, ktorá automaticky signalizuje prirodzený ženský rod, napr. *žena, matka, učiteľka, letkyňa*. Rovnako sú zakončené aj ženské rodné mená, a to nielen slovenského, resp. slovanského pôvodu (napr. *Miroslava, Jaroslava, Ľubomíra)*, ale aj mená prevzaté z iných jazykov, ktoré sa u nás udomácnili a ich používanie sa rozšírilo, hoci v pôvodnom jazyku boli zakončené na spoluhlásku či už vo výslovnosti alebo aj v písme, napr. *Lujza, Iveta, Ivona* (z francúzskeho *Louise, Yvette, Yvonne), Estera* (z hebrejského *Estér), Adela, Dorisa* (z nemeckého *Adelheid, Doris), Edita* (z anglického *Edith), Izabela* (zo španielského *Isabel), Veronika* (z gréckeho *Bereniké)* atď. V citovanom úradnom zozname rodných mien z roku 1979 je vyše 700 ženských rodných mien a všetky sú zakončené na samohlásku *a*. Okrem toho treba uviesť aj to, že cudzie ženské rodné mená, ktoré sú zakončené na spoluhlásku, sa neskloňujú, čo sa prieči zákonitostiam slovenčiny ako flektívneho jazyka (jazyka, v ktorom sa uplatňuje skloňovanie a časovanie). Takéto mená sa potom v našom prostredí sústavne pocitujú ako cudzie, exkluzívne (porov. napr. biblické mená *Rút, Abigail),* ktoré sa nezačlenili do slovenského morfologického systému, ale sa ani u nás v praxi nerozšírili. Meno, ktorému tu venujeme pozornosť, sa vo vetnej súvislosti bežne skloňuje, ako sa o tom môžeme presvedčiť pri počúvaní spontánnych jazykových prejavov, napr. *Knihu som si požičal od Dagmary, Peniaze sme vrátili Dagmare, Boli sme navštíviť Dagmaru, Rozprávali sme sa o Dagmare, Išli sme za Dagmarou.* Skloňovanie mena je výrazným znakom jeho zdomácnenia, zároveň však predpokladá nominatívnu podobu zakončenú na samohlásku *a* teda *Dagmara.*

Ako vidieť, pridaním koncového *a* k pôvodne cudziemu menu *Dagmar,* nenastala drastická, ale skôr potrebná zmena, aby sa meno mohlo dobre začleniť medzi ostatné ženské rodné mená používané u nás a zároveň aj do slovenského morfologického systému. Takáto úprava mena je vlastne prejavom jeho adaptovania v slovenčine, prejavom jeho zdomácnenia. Napokon musíme súhlasiť s pisateľom listu v tom, že iné povahové typy volia podobu *Dagmara* a iné podobu *Dagmar*. Podobu *Dagmar* by chceli svojmu dieťaťu dať také povahové typy ľudí, u ktorých sa prejavuje tendencia k exkluzívnosti. To značí, že voľba príslušnej podoby má aj širšie sociálno-jazykové hľadiská.

Matej Považaj

KULTÚRA SLOVA, časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV. Ročník 22, 1988, č. 7. VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Hlavný redaktor PhDr. Ján Kačala, DrSc., člen korešpondent SAV. Grafická úprava Oto Takáč. Technická redaktorka Marta Michalíková. Vychádza desaťkrát ročne. Ročné predplatné Kčs 30 —, jednotlivé čísla Kčs 3 —. Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma PNS — ÚED Bratislava, ale aj každá pošta a doručovateľ. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS — Ústredná expedícia a dovoz tlače, Gottwaldovo nám. 6, 817 59 Bratislava. Vytlačili TSNP Martin, závod Ružomberok v júni 1988. Rukopis odovzdaný do výroby 18. 4. 1988. Registr. zn. F-7050.

Distributed in the Socialist countries by SLOVART Ltd., Gottwaldovo nám. 6, 817 64 Bratislava, Czechoslovakia. For all other countries distribution rights are held by KUBON and SAGNER, Inhaber Otto Sagner, Postfach 34 01 08, D-8000 München 34, West Germany.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1988

Cena Kčs 3,—